YENİÇAĞ TARİHİNE DAİR YAZILAR-I

Editörler
Alpaslan DEMİR
Edip UZUNDAL

YENİÇAĞ TARİHİNE DAİR YAZILAR-I

Kömen Yayınları

Kömen Yayınları:
276

1.Baskı Aralık 2024

ISBN: 978-625-97542-0-8

Kömen Yayınları Kürkçü Mah. Rampalı Çarşı Zemin Kat
Nu: 7 Konya
eposta:komen54@hotmail.com

T.C. Kültür Bakanlığı Sertifika Nu: 42190

Baskı
Bulut Dijital
Musalla Bağları Mah. İnciköy Sk. 1/A Selçuklu / Konya
Matbaa Sertifika Nu.: 48120

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....1

Metin Ziya KÖSE

DİPLOMAT VE TİCARET: İLK HOLLANDA
ELÇİSİ CORNELİS HAGA'NIN İSTANBUL'DA
SATIN ALDIĞI KUMAŞ VE EŞYALAR (1614).....5

Rümeysa KARS

III. AHMED DÖNEMİ'NE AİT İHSAN-I HÜMAYUN
MASRAFLARINA İLİŞKİN BİR DEFTERİN
DEĞERLENDİRİLMESİ.....31

Atilla CANBOLAT

DAMAT İBRAHİM PAŞA'NIN NEVŞEHİR'DEKİ
VAKIFLARININ KURULUŞU AŞAMASINDA
KARŞILAŞILAN YOLSUZLUKLAR.....61

Betül TEZCAN

OSMANLI DEVLETİ'NDE CÜRÜM VE CEZA:
23 NUMARALI KALEBEND DEFTERİ ÜZERİNDEN
BİR TAHLİL.....89

Mihriban ARTAN OK

MÜHİMME DEFTERLERİ IŞIĞINDA OSMANLI
DEVLETİ'NDE UYGULANAN SÜRGÜN CEZASINA
DAİR BİR DEĞERLENDİRME (1565-1571).....135

Mehmet BOZKURT

İBN KEMAL'İN *TEVÂRÎH-İ ÂL-İ 'OSMÂN*'INDA
OSMANLILAR: HANEDAN İMAJI VE MEŞRUİYETİ 159

Hamit KARASU

XVI. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA BATI
ANADOLU'DA SUHTE HAREKETLERİ 203

Adem KELEŞ

OSMANLI-MEMLÛK MÜNASEBETLERİ (1481-1512).....243

OSMANLI DEVLETİ'NDE CÜRÜM VE CEZA: 23 NUMARALI KALEBEND DEFTERİ ÜZERİNDEN BİR TAHLİL

Betül TEZCAN*

Giriş

Kal'a ve bend kelimelerinin birleşiminden oluşan kalebend, "bir kaleye bağlanmış, bir kale içinde yaşamaya hüküm giymiş olan" anlamına gelmektedir.[1] Kalebend defterleri ise; Osmanlı Devleti'nde çeşitli suçlardan hüküm giyenlere ilişkin kayıtları ihtiva eden defterlerdir. 1680-1841 yılları arasına tarihlenen bu defterler, Başkanlık Osmanlı Arşivi'nin farklı tasnifleri içerisinde bulunmaktadır.[2] Kalebend defterlerinde kuşkusuz akla ilk olarak, kalebend cezasına dair hükümler yer aldığı gelmektedir. Fakat defterlerde yalnız kalebendlik değil, benzeri nitelikteki manastırbend, kulebend, cezirebend edilmek cezaları ile nefy edilmek (sürgün) gibi bazı ceza türleriyle ilgili hükümler de kaydedilmiştir. Ayrıca, affedilmeye veya salıverilmeye ilişkin hükümler de bu defterler de yer bulmuştur.

Bu çalışmada, 23 Numaralı Kalebend Defteri tahlil edilmiştir.[3] Defter, Başkanlık Osmanlı Arşivi, Bab-ı Asafi/ Divan-ı

---

* Doktor Öğretim Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü.

[1] Ferit Devellioğlu, *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,* Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2007, s. 483.

[2] Kalebend defterlerinin tasnifine ilişkin daha detaylı bilgi için bkz: Suha Oğuz Baytimur, "Kal'abend Tasnifi Muhtevası ve Osmanlı Ceza Hukuku Açısından Önemi", *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi 1 Prof. Dr. Yılmaz Kurt Armağanı,* Ed. Hatice Oruç, Muhammed Ceyhan, Akçağ Yayınları, Ankara 2016, s. 184-202.

[3] Osmanlı Arşivi kataloglarında yer alan diğer kalebend defterleri de çeşitli çalışmalara kaynaklık etmiştir. Bu çalışmaların çoğu yüksek lisans düzeyinde lisansüstü tezlerdir. Bunlardan bazıları 23 Numaralı Kalebend Defteri ile kronolojik bir sıra takip etmektedir: Şahin Alemdaroğlu, *20 Numaralı Kalebend Defteri (1780-1782) Değerlendirme ve Metin*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018; Hale Sezgin, *21 Numaralı Kalebend Defterine Göre H.1196-*

Hümayun kataloğu içerisinde yer almaktadır ve 69 adet hüküm içermektedir. Bu hükümlerden ilki Evahir-i Şaban 1202/ 27 Mayıs-4 Haziran 1788, sonuncusu Evasıt-ı Zilkade 1203/ 3-12 Ağustos 1789 tarihlidir. Bazı hükümlere; ıtlak veya affa dair, daha geç tarihli kararların ilave edildiği görülmektedir. Defterde yer alan hükümler, başta suçu işleyen olmak üzere suç mahalli, suçun türü (ve nasıl işlendiği), buna ilişkin sunulan arz/arzuhaller, verilen ceza, ceza mahalli ve cezanın tatbikinde görevlendirilenler hakkında ve ıtlak veya af kararı yer alan bazı hükümlerde, bu talebe ilişkin arz/arzuhallerin de kim tarafından yapıldığına dair bilgiler içermektedir. Buradan hareketle, hangi suçlara ne tür cezalar verildiği, 23 Numaralı Kalebend Defteri'nin çizdiği çerçevede aşağıda ele alınmıştır.[4] Kısa bir aralığa tarihlenen defter, içerdiği çeşitli konulardaki hükümler aracılığıyla, birçok adlî-hukukî meseleye mercek tutulmasını ve niceliksel yönünün sunduğu avantajla da Osmanlı Devleti'nde cürmün ve cezanın niteliğine dair genel bir fikir oluşmasını sağlamaktadır.

1. Cürümler

Cürüm; işleyene cezaî yaptırım uygulanmasını gerektiren yasak fiil anlamındaki Türkçe "suç" kelimesinin karşılığı olup cerîme gibi fıkıhta, günah, suç, haksız fiili kapsayacak şekilde kullanılan bir terimdir ve modern dönemde Türk Ceza Hukuku'nda cürmün yanında suç anlamında, cünhâ ve kabahât sözcükleri de tercih edilir.[5]

1199/ M.1782-1784 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Suçlar, Suçlular ve Cezalar (Değerlendirme ve Metin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2022; Ramazan Uz, *24 Numaralı Kalebend Defterine (H. 1203 – 1205/ M. 1788 – 1790) Göre Osmanlı Devleti'nde Suçlar, Suçlular ve Cezalar (Değerlendirme ve Metin),* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017; Suha Oğuz Baytimur, *25 Numaralı Kal'Abend Defteri (1/61-A.Sayfa) (H. 1205 / M. 1790–1791),* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2005.

[4] 23 Numaralı Kalebend Defteri, metin boyunca dipnotta; "*BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/sayfa numarası, hüküm numarası" şeklinde gösterilecektir.

[5] Mehmet Boynukalın, "Suç", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 37, İstanbul 2009, s. 453.

İncelenen 23 Numaralı Kalebend Defteri'nde cürüm kapsamında çeşitli fiiller tespit edilmiştir. Suç niteliği taşıyan bu fiillerin bazıları ifade edilirken, hüküm içerisinde "kendi hâlinde olmamak" ibaresine yer verilmiştir. Bazen tek başına da bir suç terimi olarak kullanılan bu tabirin aslında bir noktada, birey, toplum ve devlete yönelik, asayişi bozmaya ilişkin suçların genel bir karşılığı olduğu kabul edilebilir. Benzer şekilde cürmün içyüzü daha açık şekilde yazılırken de kişinin "kendi işi dışında, haddi olmayan, vazifesi olmayan işlere müdahil olması" gibi ifadeler kullanıldığı görülmektedir.

Defterde yer alan, kişisel ve/veya kamusal zarara yol açan çeşitli cürümler; bazıları kendi hâlinde olmamak olarak ifade edilen suçlar kapsamında olmak üzere; darp etmek, katletmek, yaralamak, fahişelerle bulunmak/fuhuş, nizam ve asayişi bozmak, hizmeti kötüye kullanıp mirinin zararına sebep olmak, vakıf tevliyet ve mezradarlık anlaşmazlığı, boşa niza çıkarmak, eşkıyalıkla halka türlü eziyetlerde bulunmak ve fitne-fesat çıkarmak, müfsid olmak, haksız kazanç mahiyetinde vergi toplamak, tüccardan vb. para istemek, boş olduğu gerekçesiyle üzerine arazi kaydettirmek, gayrimüslimler tarafından kendi hâlinde olmayarak metropolidanın işlerine, ayinlere mugayir davranmak, vazifesi olmayan işlere kalkışmak, eşkıyalık kapsamında gasp ve yağma faaliyetinde bulunmak, zimmetinde para alıkoymak, borcunu ödememek veya eksik ödemek, mahkeme basarak küfür etmek, su-i hâl olmak ve görev ihmalinde bulunmak, görevi kötüye kullanmak, mukataa işlerine müdahil olmak ve işlerin aksamasına sebep olmak, kethüdalık/ayanlık iddiasında bulunmak suretiyle çeşitli işlere kalkışmak ve karışmak, bilhassa ulema tarafından şer'i konulara mugayir davranmak, sefer sürecinde görevi başında olmamak ve İstanbul'da ikamet etmek, seferde kullanılacağı iddiasıyla halktan para toplamak vb. şeklinde özetlenebilir.[6]

Tespiti yapılan hükümlerden 18'inin müşterek işlenmiş bir suça işaret ettiği belirtilmelidir. Bu kayıtlardan 2 tanesi gayrimüs-

[6] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/15-27.

limlere aittir.[7] Geriye kalan müşterek suçlar Müslüman olduğu anlaşılan suçlular tarafından işlenmiştir. Müşterek suç kapsamında; vakıf tevliyet anlaşmazlığı, kendi hâlinde olmamak suretiyle darp ve katl faaliyeti, gasp ve yağma, fahişelerle bulunmak, eşkıyalık faaliyetleri ile fitne-fesat çıkarmak ve nizamı bozmak, mukataa işlerine karışmak, şehir kethüdalığı iddiasıyla idarî işlere karışmak ve beldenin işlerinin tatiline sebep olmak sayılabilir. Fakat bunlar içerisinde en çok eşkıyalık suçu müşterek şekilde yapılmıştır. Müşterek suçlarda genelde tüm suçluların yakalanması ve cezalandırılması şeklinde hükümler mevcutken, bu sayıya dâhil edilmeyen bir suç kaydında, her ne kadar suça karışan birden fazla kişi olsa da cezanın zamanında tatbik edilemediği ve suçlulardan birinin aynı suçu işlemeye devam ettiği ve yeniden şikâyet edilmesi üzerine cezalandırılmasına karar verildiği anlaşılmaktadır.[8] Benzer şekilde, müşterek suçlara ilişkin olarak hükümlülerin eş zamanlı olarak yakalanmadıkları anlaşılmaktadır. Böyle durumlarda henüz yakalanmamış hükümlülerin yakalanması için yeniden emir çıkarılmıştır. Nitekim Evasıt-ı Safer 1203 (11-20 Kasım 1788) tarihli hükümden anlaşılıyor ki, Yanya'da Mir İsmail ve Mir Mustafa'nın ahalinin huzurunu kaçırmaya yönelik hareketleri sebebiyle, gelen şikâyetler üzerine Bozcaada'ya sürülmelerine karar verilmiştir. Fakat 2 Rebiülevvel 1203 (1 Aralık 1788) tarihli şerhte, İsmail'in yakalanıp adada sakin olduğu Mir Mustafa'nın da bulunup adaya gönderileceği yazılıdır.[9]

2. Cürüm İşleyenler

İncelenen 23 Numaralı Kalebend Defteri'nde geçen ve suç teşkil eden fiilleri işleyenler kendi içerisinde; cinsiyet, milliyet (dinî) ve bulundukları sosyal ve idarî statü bakımından kategorize edilerek çeşitli başlıklar hâlinde ele alınmışlardır.

---

[7] İki zımminin kendi hâlinde olmamaları şeklinde belirtilen cürüm için bkz.: *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/20, 7, Evahir-i Ramazan 1202 (25 Haziran-4 Temmuz 1788). Zımmi bir hizmetkârın, Şerife ve Hafize isimli fahişelerle birlikte olması hakkında bkz.: *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/25, 5, Evahir-i Zilkade 1202 (23 Ağustos-1 Eylül 1788).

[8] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/26, 3, Zilkade 1203 (Temmuz-Ağustos 1789).

[9] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/17, 1, Evasıt-ı Safer 1203 (11-20 Kasım 1788).

2.1. Cinsiyet Bakımından

İncelenen Kalebend Defteri'nde yukarıda da belirtildiği üzere 69 adet hüküm kaydı tespit edilmiştir. Bu hükümlerden 1 kayıt haricinde tüm suçluların erkek olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. İlk olarak ifade edilecek hükümde, kadınların da suça karıştıkları görülmektedir. Antakyalı olduğu anlaşılan ve Üsküdar'da ikamet eden Ahmed isimli bir şahsın hizmetkârı olan zımminin, bir menzilde fahişe iki kadınla olması sebebiyle ceza verilmiş, kadınların da cezalandırılması gerektiğine kanaat edilmiştir.[10]

Tespit edilen 4 davada ise, kadınlar şikâyetçi konumundadır. Bu davaların ilki, Divriği Kazası'ndan Aişe Hatun'un arzuhal ettiği bir vakıf tevliyet ve mezradarlık anlaşmazlığıdır. Buna göre; Aişe bint Çorbacı Halil isimli kadın tarafından; söz konusu kazada Osman Bey mezrasının mezradarlığı ve vakfının tevliyeti beratla kendisinde olmasına rağmen, Ömer isimli şahsın müdahalesi şikâyet edilmiştir. Divriği Kazası'na tabi bir köye ait malikâne vakfına, çeşitli kişilerin askerîden beratlı ve evlatlık oldukları iddiasıyla Aişe Hatun'un haklarına müdahale ettikleri bildirilmiştir.[11]

Diğer kayıt ise, Üsküp Kazası sakinlerinden Fatıma Hatun'un arzuhaline istinaden görülen davaya işaret etmektedir. Burada; Üsküb Kazası Naibine ve Kütahya Kalesi Dizdarına gönderilen emirde, Fatıma Hatun'un eşinin 1202 senesi Ramazan'ında uğradığı saldırıya binaen sorumluların cezalandırılması işlenmektedir. Buna göre, daha önce Fatıma Hatun'un eşi Mustafa'nın Ekinci oğlu İsmail tarafından darp, gadr ve katledilmesinin araştırılması emrinin yerine getirilmediği anlaşılmaktadır. Evasıt-ı Şevval 1202/ 15-24 Temmuz 1788 tarihli kayıtta, bu konu yeniden görülüp İsmail, kardeşi Kör Davut ve avenelerinin yakalanıp Kütahya Kalesi'nde kalebend edilmeleri istenmiştir.[12]

---

[10] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/25, 5, Evahir-i Zilkade 1202 (23 Ağustos-1 Eylül 1788).

[11] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/15, 1, Evahir-i Şaban 1202 (27 Mayıs-4 Haziran 1788). Ayrıca bkz.: *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/21, 5, Evahir-i Şevval 1202 (25 Temmuz-2 Ağustos 1788).

[12] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/16, 2, Evail-i Muharrem 1203 (2-11 Ekim 1788).

Başka bir hüküm kaydı, şehir kethüdalığı iddiasıyla halka eziyet eden Söğüd Kazası sakinlerinden İbrahim isimli bir suçlunun şikâyet edilmesine dairdir. Buna göre; İbrahim kethüdalık iddiasıyla ve seferi bahane ederek haksız yere para tahsil etmiş, bu suçu sebebiyle Kütahya Kalesi'ne kalebend edilmesi kararı verilmiş, ancak İbrahim Kalyon Çavuşlarından Süleyman'ı katlederek mallarını ve eşyasını da yağma etmiştir. Bunun üzerine Süleyman'ın eşi, annesi ve kız kardeşi arzuhallerinde bu suçu bildirmişler ve İbrahim'in Kütahya Kalesi'nde kalebend olunmasına dair yeni emir çıkarılmıştır.[13]

Kadınların şikâyetine işaret eden başka bir hüküm kaydı da benzer bir süreci göstermektedir. Buna göre; Galata'nın Tophane Kazası'ndan es-Seyyid Ahmed ibn el-Hac Ömer'in veraseti intikal eden es-Seyyid Ömer ve annesi asaleten, iki kız kardeşi de vekâleten mahkemeye başvurmuşlardır. Topçu Ocağı neferlerinden Ebu Bekir Beşe bin Ömer'in 1189 senesi Zilkade'sinin 26'ncı günü (18 Ocak 1776) es-Seyyid Ahmed'i darp edip yaraladığını ve yapılan cerrahî işlemden bir müddet sonra da Ahmed'in öldüğünü, Ebu Bekir'in bu hususta sorumlu olması hasebiyle Mağosa Kalesi'nde katle bedel kalebend olarak cezalandırılmasını istemişlerdir. Bununla ilgili 1202 yılı Rebülahir'inde (10 Ocak-7 Şubat 1788) ilam verilmiş, ancak takrir öncesi Ebubekir'in Ömer'i de öldürmek kastıyla firar ettiği ortaya çıkmış, dolayısıyla bir an evvel kapı kethüdası mübaşeretiyle yakalanıp Mağosa Kalesi'nde cezasının tatbiki hususunda emir yazılmıştır.[14] Bu hüküm aslında pratiğe dair başka veriler de sunmaktadır. Bunun gibi birkaç hüküm de de görüldüğü üzere, kimi zaman cezaların tatbiki derhal yerine getirilememiştir. Bu bazen suçlunun firarı ve yakalanamaması, bazen de bu işle görevli olanların işi ağırdan alıp ihmalleri sebebiyle olmuştur. Fakat yine de suçun tekrarı, konuyla ilgili şikâyet ve malumat içeren arz ve arzuhallerin yeniden sunulması gibi hususlar cürmün karşı-

---

[13] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/23, 4, Evail-i Zilkade 1202 (3-12 Ağustos 1788). İbrahim'in kalebend edilmesi hakkında çıkarılan ilk emir için bkz.: *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/20, 2, Evasıt-ı Ramazan 1202 (15-24 Haziran 1788). Ayrıca bkz.: *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/24, 2, Evasıt-ı Zilkade 1202 (13-22 Ağustos 1788).

[14] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/27, 1, Evasıt-ı Zilkade 1203 (3-12 Ağustos 1789).

lıksız kalmasını engellemiş, bazı suçlar için, geç de olsa cezalandırmalar yapılmıştır.

2.2. Dinî Bakımdan

İslam hukukunda dünya üzerinde insanlar Müslümanlar ve gayrimüslimler olarak iki gruba ayrılır, gayrimüslimler de kendi içinde müşrikler ve ehl-i kitap olarak tasnif edilir. Ehl-i kitaptan İslam hâkimiyeti altında yaşayanlara ehl-i zimmet veya zımmî denilmektedir. Osmanlı Devleti sınırları içerisinde; ehl-i kitaptan sayılan Hristiyanlar en kalabalık gayrimüslim grubu teşkil etmiş, Yahudiler ise Hristiyanlardan az olmakla birlikte ekonomik olarak etkin olmuşlardır.[15]

Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan gayrimüslimler 20'ye yakın etnik gruptan oluşuyordu. Bunlar; Rumlar, Yunanlar, Sırplar, Hırvatlar, Karadağlılar, Osmanlı idaresi altına girdikten sonra büyük çoğunluğu Müslüman olan Bosnalılar ve Arnavutlar, Romenler, Macarlar, yarıya yakını Osmanlı idaresi altında iken Müslümanlığı kabul eden Çingeneler, Ermeniler, Gürcüler, Süryaniler, Kildaniler, bir grup Türk ve Arap toplulukları, Yahudiler, Kıptiler ve Habeşlerdi.[16]

Görüldüğü gibi, Osmanlı zımmîleri için çeşitli tasnifler yapılmakla birlikte bunlar genelde, Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler olarak üç temel gruptan oluşur ve tahrirlerde "gebran", "zımmîyan" ve "kefere" olarak geçer. Gayrimüslimler içindeki farklı gruplar Rumiyan, Ermeniyan ve Yahudiyan olarak da kayıtlara yansımıştır. Hristiyanlar için genelde gebran tabiri tercih edil-

---

[15] Yavuz Ercan, "Osmanlı Devleti'nde Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)", *Osmanlı*, C. 4, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 198. Ayrıca bkz.: Cevdet Küçük, "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi", *Osmanlı*, C. 4, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 208.

[16] Ercan, "Osmanlı Devleti'nde Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)", s. 199.

miştir. Ancak bu, kimi zaman tüm gayrimüslimleri ifade eder şekilde kullanılmıştır.[17]

İncelenen defterde bulunan 69 hükümden 14'ünün gayrimüslimlerle ilgili olduğu tespit edilmiştir. Bu hükümlerden birinde iki zımminin katıldığı müşterek bir suç işlendiği görülmektedir.[18] Gayrimüslimlerin suç kayıtlarıyla alakalı olarak patriklerin[19] şikâyet mekanizması içinde olması, yine af veya ıtlak meselesinde talep veya görüş sunması dikkat çekicidir. Bu durum patriklerin, gayrimüslimlerin karıştığı adlî vakaların sonuca ulaşması konusundaki etkinliğini ve ayrıca gayrimüslim toplulukların kontrolü açısından da önemini göstermektedir.

Gayrimüslimlerin suç ve ceza kayıtlarıyla ilgili hükümlerde, 1'i İstanbul Ermeni Patriği, 11'i İstanbul Rum Patriği tarafından olmak üzere 12 hüküm kaydında patriklerin arz/arzuhal sunduğu görülmektedir. Bu hükümlerin yarısında, cemaat-i metropolidanın da arzuhaline rastlanmaktadır. Metropolitlerin[20] de

---

[17] Gülcan Avşin Güneş, "Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslimlere Bakışı ve Klasik Dönem Millet Sistemi", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi,* C. 1, S. 2, 2015, s. 18-19.

[18] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/20, 7, Evahir-i Ramazan 1202 (25 Haziran-4 Temmuz 1788).

[19] Bilindiği üzere, Osmanlı Devleti'nin fethinden evvel Rum Patriği İstanbul'u terk etmişti ve Fatih Sultan Mehmet fetihten sonra Ortodoks Rumları yeniden örgütleyerek boşalan patriklik makamına yeni bir patrik tayin edilmesini istedi. Patrikler Osmanlı idaresi altında vezirliğe eşit bir payeye sahip oldular. Rumeli ve Anadolu'nun yanı sıra Mısır, Suriye, Filistin, Kudüs ve Rusya Ortodokslarının idaresi de İstanbul Rum Patrikhanesi'ne verildi. Benzer şekilde, İstanbul'un fethinden sonra örgütlendirilen bir diğer gayrimüslim grup da Ermenilerdi. 1461'de İstanbul'da, Erivan ve Kudüs'teki Gregoryen Ermeni Patriklikleri haricinde bir Gregoryen Ermeni Patrikhanesi kuruldu. İstanbul ve Kudüs Patrikhaneleri dinsel bakımdan Erivan Patrikhanesi'nin nüfus ve kontrolü altındaydı. Ercan, "Osmanlı Devleti'nde Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)", s. 203-204.

[20] Metropolit, Ortodoks ruhanî reislerin dinî ve içtimaî mevkileri yüksek olanlarına verilen ad olup yerine velâdika tabiri de kullanılır ve çoğulu metropolidandır. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* C. 2, MEB Yayınları, Ankara 1993, s. 494. Metropolitler, Rum Ortodoks Kilisesi'nin hiyerarşik yapısı içinde üst düzey rahiplerdi. Mühim bir liderlik görevi üstlenmiş piskoposlar olarak; patrikhanenin yetki alanı içerisinde farklı bölgelerdeki kilise ve cemaatlerin idaresinden sorumlu olup dinî ayinle-

suçluların cezasız kalmaması veya haksız ceza çekilmemesi konusunda hassasiyet göstermesi, gayrimüslim grupların kendi içinde, bilhassa dinî liderlerin dâhil ve yetkili olduğu bir kontrol mekanizması geliştirdiğini ve hak arayışlarını belgelemektedir.

Ermeni Patriği'nin arzuhaline dair bilgi de içeren hükümle birlikte, hükümlerin birkaçında suçlunun "çavuş"[21] mübaşeretiyle tutuklanması kararı varken, diğerlerinde "yasakçı"[22] marifetiyle tutuklanması istenmektedir.

---

rin düzenlenmesi ve idaresi, kilisenin ve mülklerinin yönetimi, rahiplerin denetimi vb. pek çok görevi yürütmekteydi. Filiz Yaşar Keskin, "Osmanlı İdarî Sistemi İçerisinde İstanbul Rum Patrikhanesi'ne Bağlı Metropolitlerin Görevleri", *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi,* C. 8, S. 2, 2023, s. 1998-1999.

[21] Çavuş unvanını, Karahanlılar birçok askerî rütbe ve kurum gibi, Uygur ve Göktürklerden almış olup bu devletlerde çavuşlar, hükümdarın bir çeşit emir subayıdır ve ayrıca bazen elçilik vazifesi görmüştür. Hazarlar, Peçenekler ve Kumanlarda da bu görevleri yapan çavuşlar, diğer Müslüman Türk devletlerinde olduğu gibi Osmanlılarda da benzer vazifeler almıştır. Osmanlı Devleti'ne çavuş teşkilatı bir Selçuklu müessesesi olarak girmiş, Divan-ı Hümayun bünyesinde ve ayrıca Yeniçeri Ocağı başta olmak üzere diğer Kapıkulu Ocaklarında da çeşitli rütbelerde çavuşlar görev yapmıştır. Kapıkulu Süvarilerinin her bir bölüğünde çavuşbaşı adıyla zabitler yer almıştır. Divan çavuşuna deâvî çavuşu ismi de verilmiş, sadrazam divanının başkan yardımcısı olan çavuşbaşı (divan beyi) icra ve teşrifata dair işlere amirlik etmiştir. Orhan F. Köprülü, "Çavuş", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 8, İstanbul 1993, s. 236-237. Divan-ı Hümayun çavuşları; taşrada haklarında emir aldıkları kişilerin infazlarını gerçekleştirmek, suçluların yakalanıp cezalandırılması sürecinde görev alarak asayişi sağlamak, asker yazıp ilgili yerlere sevk etmek, gemi inşası, İstanbul ve ordu için iaşe temini, çeşitli madenlerin işletilmesi vb. işlerde görev alırlardı. Ümit Koç, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Çavuşluk Teşkilatı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 2, 2002, s. 400-408. Sürgün cezasının tatbikinde görevli çavuşlar kimi zaman usulsüzlük sebebiyle sürgün edilebilmiştir. Kemal Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün,* Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007, s. 135.

[22] Yasakçı; elçiliklerin muhafazası ve taşra kulluklarına memur edilen yeniçerilere verilen isimdir. Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatı,* Enderun Kitabevi, İstanbul 1986, s. 361. Ayrıca; Osmanlı Devleti'nde patrikhâne gibi resmî dairelerde görevli olan, özel elbiseli, polis-asker ve koruma görevlisi anlamlarını ifade eden kavaslar için kullanılan bir tabirdir ve kavaslara muhafızlık görevleri sebebiyle yasakçı denilmiştir. Mehmet Canatar, "Kavas", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 25, Ankara 2022, s. 66; Mehmet Canatar, "Osmanlı Devleti'nde Kavaslar ve Kavas Teşkilatı", *İlmî Araştırmalar Dergisi*, S. 4, s. 68.

Gayrimüslimlerle ilgili kayıtlardan 3'ü ıtlak kararı içermektedir, bunlardan 2'si müstakil olarak ıtlak hükmüdür, diğerinde belli bir süre ceza çekildikten sonra ıtlak kararı çıkarıldığı ve şerh düşüldüğü anlaşılmaktadır.[23] Müstakil olan ıtlak hükümlerinde İstanbul Rum Patriği'nin arzuhal gönderdiğinden bahsedilmektedir.[24]

Sonuç olarak, incelenen defterde suç işleyen ve hakkında hüküm verilen gayrimüslimlere ait kayıt sayısı, Müslümanlara ait hükümlere oranla %20 civarındadır. Müslüman nüfusun yoğunluğu göz önüne alındığında bu nispet normal görünmektedir. Bununla birlikte gayrimüslimlerin daha ziyade bireysel suç işledikleri anlaşılmaktadır. Defterde yer alan 2'si birbiri ile bağlantılı 16 kayıt ise, Müslümanlar tarafından müşterek şekilde işlenmiş suçlara işaret etmektedir. Fahişelerle olmak sebebiyle kayıtlara yansıyan cezalandırma hükmü ise gayrimüslim bir kişinin kadınlarla müşterek bir suça karıştığını göstermektedir. Çeşitli sebeplerle tekrar eden veya birbiri ile ilişkili hükümler göz ardı edildiğinde, Müslümanların gayrimüslimlere nispetle daha yüksek oranda müşterek suçlar işlediği sonucuna ulaşılmaktadır.

2.3. Statü Bakımından

Suç işleyenler cinsiyet, din ve milliyet bakımından tek bir kategoriye sığdırılamadığı ve suçun kadın-erkek, Müslüman-gayrimüslim her insan tarafından işlenebildiği gibi, bulunulan mevkiinin de suçtan kaçınmak için bir caydırıcılığı olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim, hükümlere bakıldığında birkaçında önemli mevkide bulunan şahısların suça karıştığı, hatta bazı suçların oldukça organize şekilde işlendiği anlaşılmaktadır. Elbette dönem şartları düşünüldüğünde, eşkıyalık gibi asayişe ilişkin suçların farklı bir boyutu olduğu ifade edilebilir. Ancak bilhas-

---

Kavas ise; aslında okçu demek olup Osmanlı teşkilatında padişahlardan aşağı rütbedeki devlet adamlarının maiyetinde çalışan memurları, vezirlerin maiyetindeki silahlı adamları ifade etmek için kullanılan bir tabirdir. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* C. 2, s. 215.

[23] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/20, 10, Evail-i Şevval 1202 (5-14 Temmuz 1788).

[24] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/21, 9, Evail-i Zilkade 1202 (3-12 Ağustos 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/22, 5, Evasıt-ı Zilkade 1202 (13-22 Ağustos 1788).

sa devlet makamlarında görev alan, hizmette bulunan şahısların suça iştirakleri dikkat çekicidir. Bu anlamda incelenen hükümlerden bir şehrin idarecisi konumunda olan voyvodaların, kadıların, müftülerin, bunlar haricinde harem ve saray hizmetlilerinin, rahip ve papazların vb. çeşitli cürümlerde bulundukları ifade edilmelidir. Bu hususu detaylandırmak icap ederse de ilk olarak, idarî görevlerinin önemi hasebiyle kadılar söylenebilir.

Defterde yer alan kayıtlardan suça karışan kadılara bakıldığında bunlardan birinin, hükümlerin 2'sinde adı geçen ve daha sonra ceza yeri değiştirilen İzmir kadısı,[25] diğerinin ise Sofya kadısı olduğu görülür.[26] İlginç olan husus, her iki kadının, daha sonra aynı tarihte ıtlakına karar verilmiş olmasıdır. Bunlar haricinde 1 kayıt da Gelibolu'da sürgünde olan Mevali-i Devriyeden es-Seyyid Mehmed Efendi'nin ıslah-ı nefs olduğu gerekçesiyle ıtlakı hakkındadır.[27]

Kadılar dışında cürüm işlediği tespit edilen bir grup da müftülerdir. Defterde müftülerle ilgili hüküm kayıtlarından ilki, Palu Müftüsü es-Seyyid Mustafa Efendi'nin ıslah-ı nefs olduğu gerekçesiyle Darphane-i Amire Nazırı'nın arzuhaline istinaden ıtlakına dair kararı sunmaktadır.[28] Diğer kayıtta, Denizli Müftüsü es-Seyyid Abdurrahman Efendi'nin de, halkın istidaları neticesinde ıtlak ve affına karar verildiği görülmektedir.[29]

Bir tür şartlı tahliye ile Fethü'l-İslam'a nüzul emini tayin edilerek ıtlakına karar verildiği anlaşılan Samakov Kazası'nda sakin es-Seyyid Mehmed Emin'in, Morinice maa Esedabad Kazası muvakkiti olduğu ve suçu sebebiyle mansıbının üzerinden alındığı

---

[25] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/19, 1, Evahir-i Şaban 1202 (27 Mayıs-4 Haziran 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/22, 8, Evail-i Zilkade 1202 (3-12 Ağustos 1788).

[26] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/23, 3, Evail-i Zilkade 1202 (3-12 Ağustos 1788).

[27] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/22, 7, Evahir-i Zilkade 1202 (23 Ağustos-1 Eylül 1788).

[28] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/20, 6, Evahir-i Ramazan 1202 (25 Haziran-4 Temmuz 1788).

[29] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/22, 1, Evail-i Zilkade 1202 (3-12 Ağustos 1788).

görülmektedir.[30] Bu noktada cezalandırmalarla birlikte idarî görevlerin ve unvanların da şahıslardan alındığını ifade etmek gerekir. Benzer şekilde, beytülmalda görevli Mustafa'ya sürgün cezası verilirken görevinden azledildiğine de işaret edilmiştir.[31] Yani hükümler, ceza getirdiği gibi aynı zamanda mansıp alınması ve azil kararları da içermektedir.

Ehl-i örften[32] idarecilerin de işledikleri cürümler sebebiyle cezalandırıldığı görülmektedir. Bunlardan önemli sayılabilecek bir tanesi Atina voyvodasıdır. Voyvoda Mustafa'nın idarî göreviyle ilgili suçu sebebiyle cezalandırıldığı ve İstanbul'da ikamet ettiği anlaşılmaktadır.[33]

Defterde ayrıca; 1 kapı çukadarı,[34] 1 sabık başkapı gulamı,[35] 3 Harem-i Hümayun ağası (tümü aynı hükümde geçmek-

---

[30] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/21, 2, Evasıt-ı Şevval 1202 (15-24 Temmuz 1788). Mehmed Emin Efendi'nin nüzul emini olması hakkında ayrıca bkz.: *BOA, AE.SABH.I,* 90/6211, 28 Ramazan 1202 (2 Temmuz 1788).

[31] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/22, 9, Evail-i Zilkade 1202 (3-12 Ağustos 1788).

[32] Osmanlı Devleti'nde yönetenler (askerîler) ehl-i şer' ve ehl-i örf (seyfiye ricâli) olarak ikiye ayrılmıştır. Ehl-i örf; kul kökenli olan ve Enderun veya Acemi Oğlanları Mektebi'nden yetişerek sipahilikten asesbaşılığa, kethüdalığa ve sadrazamlığa kadar yükselebilen idarecileri oluşturuyordu. Mehmet İpşirli, "Ehl-i Örf", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 10, İstanbul 1994, s. 519. Bu zümredeki yöneticiler arasında; beylerbeyi, sancakbeyi, kapı kethüdası, mutasarrıf, mütesellim, muhassıl, ayan, voyvoda, dizdar, kethüdayeri, derbentçi, yasakçı, kocabaşı, çorbacı bulunurdu. Mehmet İpşirli, "Osmanlı Devlet Teşkilatı", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi,* C. I, Devlet ve Toplum, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA, İstanbul 1994, s. 224.

[33] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/16, 1, Evasıt-ı Muharrem 1203 (12-21 Ekim 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/17, 3, Evahir-i Safer 1203 (21-29 Kasım 1788).

[34] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/17, 2, Evail-i Ramazan 1203 (26 Mayıs-4 Haziran 1789). Kapı çukadarı Kâmûs-ı Türkî'de; "Bab-ı Ali'de vilayat kapı kethüdalarının maiyetinde bulunan, valilerin bazı siparişlerini icra eden memurlar" olarak tanımlanmaktadır. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî,* Çağrı Yayınları, İstanbul 2006, s. 521-522.

[35] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/20, 4, Evahir-i Ramazan 1202 (25 Haziran-4 Temmuz 1788). Başkapı gulamı, harem ağalarının amiri konumundaki görevlidir. Ülkü Altındağ, "Dârüssaâde", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 9, İstanbul 1994, s. 2. Akağalardan sayılan başkapı gulamının, 1718 tarihli mevacib defterinde yukarıdan aşağıya hiyerarşik sıralamadaki yeri şu şekildedir; Babüssaâde ağası (kapı ağası), saray-ı cedid ağası, saray kethüdası, başkapı gulamı, ikinci kapı

tedir),[36] tahsilatla görevlendirilmiş 1 mübaşir,[37] hacegan-ı Divan-ı Hümayun'dan 1 kişi,[38] 1 dergah-ı ali kapıcıbaşısı ve nüzul emini,[39] 1 topçu ocağı neferi[40] olmak üzere çeşitli alanlardan kişilerin cürüm işledikleri tespit edilmiştir. Defterde yer alan önemli kayıtlardan biri, Esma Sultan'ın vekilharçlığını yapan ve Mağosa Kalesi'nde cezalandırılan Osman'la ilgilidir.[41] Bunlar haricinde 2 papaz, 1 keşiş, 2 rahibin de cürüm işledikleri ve ceza aldıkları görülmüştür. Bunlardan bazılarının suçu açık olarak ifade edilmemiştir. Fakat tüm bu verilere bakıldığında, herhangi bir idarî görevde bulunmanın ve resmî bir işle meşgul olmanın, dinî bir hizmet görmenin veya mevkiye sahip olmanın cürüm işlemekten alıkoymadığı neticesi çıkmaktadır. Her hâlükârda, 69 hüküm kaydı içerisindeki bu sayılar, reayadan, sıradan insanlar arasından suça meylin daha yoğun olduğunu göstermektedir. Nitekim, bilhassa eşkıyalık faaliyetleri azımsanmayacak mahiyette olup bu suça reayadan isimlerin daha yoğun iştiraki dikkat çekmektedir.

2.4. Suç Mahalleri Bakımından

Herhangi bir cürmün işlendiği yeri tespit etmek belgelerin dili itibarıyla mümkündür. Birçok belgede ilk başta suçlunun memleketi veya ikamet alanı verilip daha sonra suça ilişkin detaylar verildiği için suçun işlendiği mahalli çıkarmak imkân dâhilindedir. Bu hususu önemli kılan, suçlunun cezalandırılmasına dair kararlardır. Çünkü kimi zaman suçlunun sürgün edildiği veya gönderildiği

---

gulamı. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı,* TTK Yayınları, Ankara 1988, s. 357.

[36] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/20, 5, Evahir-i Ramazan 1202 (25 Haziran-4 Temmuz 1788). Harem-i Hümayun ağası, Harem-i Hümayun yani kadınlar kısmı olan saray dairesinin muhafazasında bulunan ve hizmetleri ile ilgilenen görevlidir. Osmanlı sarayının, tüm Enderun ve Harem-i Hümayun ağalarının en büyüğüne kızlar ağası ya da Darüssaâde ağası denilmiştir. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı,* s. 172.

[37] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/20, 12, Evail-i Şevval 1202 (5-14 Temmuz 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/25, 1, Evahir-i Zilkade 1202 (23 Ağustos-1 Eylül 1788).

[38] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/21, 7, Evahir-i Şevval 1202 (25 Temmuz-2 Ağustos 1788).

[39] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/23, 2, Evail-i Zilkade 1202 (3-12 Ağustos 1788).

[40] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/27, 1, Evasıt-ı Zilkade 1203 (3-12 Ağustos 1789).

[41] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/23, 5, Evasıt-ı Zilkade 1202 (13-22 Ağustos 1788).

yer "vatan-ı aslisi" şeklinde ifade bulan memleketi olmuştur. Bu şekilde defterde 3 kayıt mevcuttur ve suçların yağma ve eşkıyalık üzerine olduğu görülmektedir.[42] Bunlar haricindeki 5 kayıttan 2'si de görev yerinde bulunmamayı ve görev ihmalini işaret etmektedir.

Cürüm mahallerini dikkate değer kılan bir husus da belirlenen ceza yerleridir. Buna göre ceza yerlerinin, hem ceza mahiyeti taşıyacak nitelikte uzak, hem de güvenlik tedbirleri kapsamında değerlendirilebilecek ve aynı zamanda cezanın derhal tatbikine imkân verecek nitelikte yerler olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla burada, verilen cezanın türünün değişebildiğini belirtmek gerekmektedir. Mesela; farklı türdeki cezalarını çekmek üzere İstanbul'da ikamet eden Atina voyvodasının Bozcaada'ya, aslen Diyarbakırlı olup İstanbul'da suça karışan kişinin Rodos'a, Kütahyalı olup Bursa'da ikamet eden gayrimüslimin Seddülbahir Kalesi'ne gönderilmesine karar verilmiştir.[43]

3. Cezalar

Osmanlı Devleti'nde hırsızlık, adam öldürme veya yaralama vb. cürümlerin ceza uygulamaları ehl-i örfe bırakıldığından bu tür suçların karşılığında farklı cezalar verilebiliyordu.[44] İncelenen 23 Numaralı Kalebend Defteri'nde kalebendlik, nefy, manastırbendlik cezalarının hükmen varlığı tespit edilmiş olup bunun haricinde cezirebendlik ve kulebendlik cezalarına da rastlanmıştır. Yukarıda sayılan cürümlerin karşılığı olarak her ne kadar 5 ceza türü ifade bulsa da yenilenen hükümler de göz önüne alındığında bu cezalardan, kalebendlik ve sürgün yoğun olmak üzere, 3'üne dair hükümler dikkat çekmektedir. Bu cezaların, ta'zir tü-

---

[42] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/20, 8, Evahir-i Ramazan 1202 (25 Haziran-4 Temmuz 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/20, 13, Evail-i Şevval 1202 (5-14 Temmuz 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/22, 6, Evasıt-ı Zilkade 1202 (13-22 Ağustos 1788).

[43] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/19, 2, Evahir-i Şaban 1202 (27 Mayıs-4 Haziran 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/19, 3, Evahir-i Şaban 1202 (27 Mayıs-4 Haziran 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/16, 1, Evasıt-ı Muharrem 1203 (12-21 Ekim 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/17, 3, Evahir-i Safer 1203 (21-29 Kasım 1788).

[44] Ömer İşbilir, "Kalebend", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* Ek-2 (Gözden Geçirilmiş 3. Basım), Ankara 2019, s. 5.

ründen olduğunu belirtmek gerekmektedir. Ta'zir cezaları; muayyen bir cezası olmayan suçlara verilecek, miktarı ve uygulanması idareci veya hâkimin (hüküm verenin) takdir yetkisine bırakılmış, had veya kısas haricindeki cezaları ifade etmektedir.[45]

Defterde yerini bulmuş kayıtların, karar niteliğinde olduğunu ifade etmek gerekir. Bu kararlar, suçluların yakalanarak gerekli cezayı çekmeleri konusunda, ilgili görevlilere ilam ve emir niteliği taşımaktadır. Bazı hükümlerde şerh olarak yer alan suçlunun ne zaman tutuklandığı ve dolayısıyla cezasını (ne zaman) çekmeye başladığına dair bilgi notları bu konuda aydınlatıcı olmaktadır. Bunlardan bazıları, hükmün yerine getirilemediğine, yani suçlunun henüz tutuklanıp cezasını çekmeye başlamadığına işaret etmektedir. Böyle durumlarda emirler yinelenmiştir. Yukarıda bahsi geçen Mir Mustafa'nın yakalanmasına ilişkin şerh haricinde,[46] birbiri ile bağlantılı birkaç hüküm bulunmakla birlikte bunlar içerisinde en dikkat çekici olanı, Lefkoşa sakinlerinden el-Hac Mehmed'in cezalandırılma sürecine ilişkindir. Buna göre 2 ayrı hükümde Hacı Mehmed'in; "tüccardan akçe istemek, muhassıl tarafından tahsil edilecek akçenin tatiline sebep olmak, ahalinin emniyetini bozmak" gibi suçlardan Mağosa Kalesi'nde kalebend edilmekle cezalandırıldığından bahsedilmiştir.[47] Daha sonra Lefkoşa Kazası Naibi, Kıbrıs Muhassılı ve Mağosa Kalesi Dizdarı'na yazılan hükümde ise mahkûmun sayılan cürümlerine binaen kalebendlikle cezalandırıldığı ve dizdara mahkûmu kalede "muhkem haps" ve kalebend etmesi emredilmiştir.[48]

---

[45] Tuncay Başoğlu, "Ta'zir", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 40, İstanbul 2011, s. 198. Osmanlı Devleti'nde ta'zir kapsamındaki suçlar ve cezalar için bakılabilir: Mehmet Koç, *Osmanlı Hukukunda Ta'zir Suç ve Cezaları,* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2017.

[46] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/17, 1, Evasıt-ı Safer 1203 (11-20 Kasım 1788).

[47] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/20, 9, Evail-i Şevval 1202 (5-14 Temmuz 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/22, 4, Evasıt-ı Zilkade 1202 (13-22 Ağustos 1788).

[48] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/26, 1, Evasıt-ı Zilkade 1203 (3-12 Ağustos 1789). *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/20, 9 numaralı hükmün üzerine "Tekrar Mağosa Kalesi'ne kalebend için emr-i ali yazıldı. Evahir-i Zilkade 1203" şeklinde şerh yazılmıştır. *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/26, 1, Evasıt-ı Zilkade 1203 (3-12 Ağustos 1789).

Toplam Hüküm	Ceza veya Ceza Yeri Değişikliği	Kalebendlik	Nefy Edilmek[49]	Manastırbendlik	Itlak Hükümleri (Müstakil)
69	3	25	20	2	13
Oran[50]	4,34	36,2	28,9	2,89	18,8

Tablo 1: Defterde Yer Alan Hükümler ve Oransal Dağılımı[51]

Cürümlerin cezalandırılmasına ilişkin belirli bir yol izlendiğini ifade etmek gerekmektedir. Genelde bu sürecin; halktan, zarara uğrayanlardan veya konuyla ilgili makamlardan, bölge idarecilerinden gelen arz/arzuhaller neticesinde başladığı belirtilebilir. Uygun görülen cezanın tatbiki amacıyla bölge idarecilerine ve ceza mahallerinin idarecilerine hükümler yazılmış, suçluların yakalanması sürecinde de bölge idarecilerine önemli bir görev düşmüştür.[52] Ayrıca ceza mahallindeki idarecilere de ıtlak kararı verilene kadar hükümlünün bırakılmaması, firarına veya herhangi bir yere hareketine mani olunması hususlarında tembihlerde bulunulmuştur.[53] Hükümlülerin alınıp ceza mahalline ulaştırılmaları için de

[49] Tabloda yer alan "Ceza ve Ceza Yeri Değişikliği" ve "Itlak Hükümleri (Müstakil)" kategorisi altında gösterilen sürgünler hariç tutulmuştur.

[50] Tüm hükümler içerisindeki oransal dağılım gösterilmiştir. Sayılar, yaklaşık değere yuvarlanmıştır.

[51] Tekrar eden veya ıtlak dışında bağlantılı olan hükümler hariç tutulmuştur.

[52] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/15, 1, Evahir-i Şaban 1202 (27 Mayıs-4 Haziran 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/16, 1, Evasıt-ı Muharrem 1203 (12-21 Ekim 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/16, 2, Evail-i Muharrem 1203 (2-11 Ekim 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/20, 1, Evasıt-ı Ramazan 1202 (15-24 Haziran 1788)*BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/26, 2, Evail-i Zilkade 1203 (24 Temmuz-2 Ağustos 1789).

[53] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/17, 1, Evasıt-ı Safer 1203 (11-20 Kasım 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/17, 3, Evahir-i Safer 1203 (21-29 Kasım 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/26, 1, Evasıt-ı Zilkade 1203 (3-12 Ağustos 1789); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/27, 1, Evasıt-ı Zilkade 1203 (3-12 Ağustos 1789).

çavuş/yasakçı/mübaşir/kapı kethüdası vb. görevlendirilmiştir.[54] Cezaların verilmesi aşamasında, arzuhallerin dikkate alındığı açıktır. Bu noktada gayrimüslimlerin, şikâyetlerinin adlî makamlara ulaşmasında patrikhanenin önemli bir rolü olduğunu, gayrimüslimlerin şikâyetlerini adlî mercilere doğrudan bildirebildiği gibi patrikhane aracılığı ile de bunu yaptığını belirtmek icap etmektedir.[55] Aynı şekilde metropolidan cemaati de görüş ve şikâyetleriyle sürece dâhil görünmektedir. Bu durum gayrimüslimlerin cezalandırılmaları sürecinde olduğu gibi ıtlakları sürecinde de kendisini göstermektedir. Buna benzer bir vetire, ulema sınıfından suçluların cezalarının tespiti, hüküm giymeleri veya ıtlakları aşamalarında da yaşanmaktadır. Bu defa, görüş ve şikâyetleri ile şeyhülislam/müftüler, aşağıda da anlatılacağı üzere, ulema sınıfından cürüm işleyenlerin cezalandırılması ve ıtlakı sürecinde rol oynamıştır.

Defterde yer alan suç ve cezalara bakıldığında; bir suçun belirli bir karşılığı olmadığı gibi, muayyen bir süresinin de bulunmadığı dikkati çekmektedir. Bunun bir istisnasına Sofya Kadısı Numan Paşazade es-Seyyid Mehmed Said Efendi'nin görevine naip tarafından bakılmak üzere ve görev süresinin bitimine kadar, Tatarpazarı'nda ikamet etmesine dair hükümde rastlanmaktadır.[56] Her ne kadar ceza hükümleri üzerinde şerh niteliğinde ve **Tablo 2**'de de gösterildiği üzere Evasıt-ı Cemaziyelahir 1203/ 19-27 Mart 1789 tarihinde ıtlaka işaret eden bir karar bulunsa da, Sofya Kadısı Numan Paşazade es-Seyyid Mehmed Said Efendi ve İzmir Kadısı Kebirizade es-Seyyid Abdurrahman Efendi'nin müddet-i örfiyyelerinin yani görev sürelerinin, Gurre-i Recep tarihinde dolduğu, bu sebeple şeyhülislamın af ve ıtlaklarını işaret ettiği bilgisi-

---

[54] Örnekler için bakılabilir: *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/19, 3, Evahir-i Şaban 1202 (27 Mayıs-4 Haziran 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/21, 5, Evahir-i Şevval 1202 (25 Temmuz-2 Ağustos 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/22, 2, Evail-i Zilkade 1202 (3-12 Ağustos 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/24, 5, Evasıt-ı Zilkade 1202 (13-22 Ağustos 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/27, 1, Evasıt-ı Zilkade 1203 (3-12 Ağustos 1789).

[55] Suha Oğuz Baytimur, "Osmanlı Devleti'nde Manastırbend Cezası ve Uygulamaları (1789-1839)", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi,* C. 9, S. 24, Temmuz 2022, s. 420.

[56] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/23, 3, Evail-i Zilkade 1202 (3-12 Ağustos 1788).

ne ulaşılmaktadır.[57] Bunun haricinde, genelde hükümlüler "ıslah-ı nefs" oluncaya dek cezalandırılmıştır. Yalnız bu, her zaman açık şekilde kayıt düşülmemiştir, dolayısıyla ceza süresine ilişkin daha da muallak bir durum söz konusudur. Bazı cezaların, suç doğuran sebebin ortadan kaldırılmasına (borcu ödemeye, teslim etmeye vb.) kadar sürdüğü, fakat bunun ancak ıtlak hükmü ile anlaşılabildiği de belirtilmelidir. Yani cezalandırma hükmü içerisinde bu süre zarfı veya şart açıklanmamıştır. Ayrıca benzer suçlar için farklı cezalara veya aynı ceza dahi olsa bu cezaların farklı mahallerde tatbikine karar verildiği belirlenmiştir. Bununla birlikte bir ceza türünün, farklı türdeki birçok suçun karşılığı olarak uygulandığı anlaşılmaktadır. Aşağıda, ilgili cezalar ve bu cezaları gerektiren suçların tespiti yapılmıştır.

3.1. Kalebendlik

Kale, stratejik noktalarda başta savunma ve güvenlik amacı olmak üzere, çeşitli nedenlerle inşa edilmiş korunaklı yapıdır.[58] Osmanlı Devleti'nde kaleler, birer savunma ve güvenlik yapıları olmanın yanı sıra, kalebendlik gibi önemli bir cezanın tatbik yeri olarak da işlev görmekteydi.

Kalebendlik; ta'zir türünden bir ceza olup herhangi bir suçtan dolayı bir kalede tutulmak manası taşır. Buna göre, cürmü işleyen kişi ya da kişiler, hüküm giydikleri ceza süresi boyunca kale sınırları içerisinde kalır ve buradan ayrılamazdı. Osmanlı Devleti'nde XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren belirgin şekilde uygulanmaya başlanan kalebendlik, devlet nizamına aykırı hareket etmek, eşkıyalık, kalpazanlık, sahte belge düzenleme, yalancı şahitlik, gasb, darp, öldürme vb. farklı türde birçok cürmün cezası olmuş, hassasiyetle uygulanmıştır.[59] Bilhassa, yoğun savaş döneminin getirdiği idarî zafiyet ortamı, bu tür suçların artışına neden olmuş ve dolayısıyla Osmanlı sınırları içerisindeki pek çok kale de kalebendlik için kullanılmıştır.

---

[57] *BOA, HAT,* 15/653, 29 Zilhicce 1202 (30 Eylül 1788).
[58] Semavi Eyice, "Kale", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 24, İstanbul 2001, s. 234.
[59] İşbilir, "Kalebend", s. 5.

İncelenen defterde birkaç bağlantılı/aynı hüküm veya müstakil ıtlak hükümleri haricinde 25 kez kalebendlik cezasına rastlanmıştır. Bu sayıya dâhil edilmeyen 2 hükümde, vakıf anlaşmazlığı sonucunda suçları kesinleşen kişilerin İstanbul'a getirilmesi, şayet bu hükme uymayıp direnirlerse Sivas Kalesi'nde kalebend edilmeleri yazılmıştır.[60] Kalebendlik hükümleri, **Tablo 1**'de de görüldüğü üzere hükümlerin yaklaşık %36'sına işaret etmektedir. Kalebendliğin tabloda gösterilen diğer iki cezaya nispeti ise %53,1'dir. Yani bu defterdeki ceza hükümlerinin yarısından fazlası kalebendlik üzerinedir.

Diğer hüküm süreçlerinde olduğu gibi kalebendlikte de cürme ilişkin olarak bazı arzuhaller veya şikâyetlerin iletildiği, cürmün tespiti neticesinde de ceza hükmünün verildiği anlaşılmaktadır. Bu noktada, şeyhülislam/müftülerin de bazı suçluların hem cezalandırılma hem ıtlakı hükümlerinde işaretleriyle etkili oldukları anlaşılmaktadır. Örneğin, Esma Sultan'ın vekilharcı olan Osman Ağa'nın, Şeyhülislam es-Seyyid Mehmed Kamil Efendi'nin işaretiyle Mağosa Kalesi'nde kalebend edilmesine karar verilmiştir.[61]

Defterde kalebendlik cezasına konu olan suçlar; vakıf mezradarlık anlaşmazlığı,[62] kendi hâlinde olmamak şeklinde tarif edilen suçlar kapsamında darp ve katletmek, fitne ve fesat çıkararak ahaliyi zarara uğratmak veya eşkıyalık etmek,[63] hizmeti kötüye kullanıp mirinin zararına sebep olmak,[64] görev ihmalinde bulun-

---

[60] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/15, 1, Evahir-i Şaban 1202 (27 Mayıs-4 Haziran 1788). Ayrıca bkz.: *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/21, 5, Evahir-i Şevval 1202 (25 Temmuz-2 Ağustos 1788).

[61] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/23, 5, Evasıt-ı Zilkade 1202 (13-22 Ağustos 1788).

[62] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/15, 1, Evahir-i Şaban 1202 (27 Mayıs-4 Haziran 1788).

[63] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/18, 1, Evahir-i Safer 1203 (21-29 Kasım 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/19, 4, Evail-i Ramazan 1202 (5-14 Haziran 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/21, 6, Evahir-i Şevval 1202 (25 Temmuz-2 Ağustos 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/24, 5, Evasıt-ı Zilkade 1202 (13-22 Ağustos 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/25, 3, Evahir-i Zilkade 1202 (23 Ağustos-1 Eylül 1788).

[64] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/17, 2, Evail-i Ramazan 1203 (26 Mayıs-4 Haziran 1789).

mak ve görevine zarar vermek,[65] halktan sefer için harcanacağı gerekçesiyle para toplamak, gaspta bulunmak ve zimmetinde para alıkoymak,[66] benzer şekilde tüccardan ve başkalarından para istemek ve haksız kazanç elde etmek ve vergilerin aksamasına neden olup halkın güvenliğini tehlikeye sokmak,[67] mahkeme basıp küfür etmek,[68] yaralamak ve ölüme sebebiyet vermek,[69] şehir kethüdalığı veya ayanlık iddiasında olmak, idarî işlere karışmak, nizamı bozmak, beldenin ihtilaline ve mühim işlerin tatiline (aksayıp durmasına) sebep olmak[70] şeklinde sıralanabilir. Ayrıca gayrimüslimlerin; kendi hâlinde olmayarak metropolidanın işlerine aykırı hareket etmek,[71] müfsid olmak ve vazifesi olmayan işlere kalkışmak[72] ve

---

[65] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/26, 2, Evail-i Zilkade 1202 (3-12 Ağustos 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/23, 5, Evasıt-ı Zilkade 1202 (13-22 Ağustos 1788). Bu ikinci hükümde, Esma Sultan'ın vekilharcı Osman kast edilmektedir. Osman'ın cezası daha sonra düşünülmek üzere, geçici olarak Mağosa Kalesi'nde kalebend edildiği kaydedilmiştir. Daha sonra annesinin sunduğu ve ıslah-ı nefs olduğu gerekçesiyle Osman Ağa'nın af ve ıtlak edilmesi talebini içeren arzuhale istinaden af ve ıtlakının yazılı olduğu hükümde halen, Mağosa'da sürgünde olduğu anlaşılmaktadır. Bu da iki yılı aşkın süre boyunca ceza çektiğini göstermektedir. *BOA, HAT,* 13388/55189, 29 Zilhicce 1204 (9 Eylül 1790).

[66] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/20, 2, Evasıt-ı Ramazan 1202 (15-24 Haziran 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/23, 4, Evail-i Zilkade 1202 (3-12 Ağustos 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/25, 1, Evasıt-ı Zilkade 1202 (13-22 Ağustos 1788).

[67] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/20, 9, Evail-i Şevval 1202 (5-14 Temmuz 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/22, 4, Evasıt-ı Zilkade 1202 (13-22 Ağustos 1788).

[68] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/20, 1, Evasıt-ı Ramazan 1202 (15-24 Haziran 1788).

[69] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/25, 4, Evahir-i Zilkade 1202 (23 Ağustos-1 Eylül 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/27, 1, Evasıt-ı Zilkade 1203 (3-12 Ağustos 1789).

[70] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/21, 10, Evail-i Zilkade 1202 (3-12 Ağustos 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/23, 4, Evail-i Zilkade 1202 (3-12 Ağustos 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/25, 6, Evahir-i Zilkade 1202 (23 Ağustos-1 Eylül 1788).

[71] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/19, 3, Evahir-i Şaban 1202 (27 Mayıs-4 Haziran 1788).

[72] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/19, 5, Evail-i Ramazan 1202 (5-14 Haziran 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/21, 4, Evahir-i Şevval 1202 (25 Temmuz-2 Ağustos 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/24, 3, Evasıt-ı Zilkade 1202 (13-22 Ağustos 1788).

ayinlere mugayir davranmak,[73] reayadan bazılarının nisvanlarına (kadınlarına) rahatsızlık vermek,[74] kendi hâlinde olmayıp su-i hal olmak[75] gibi suç teşkil eden bazı fiilleri işledikleri tespit edilmiştir. İncelenen defterde bu suçların karşılığı olarak kalebendlik cezası verildiği görülmektedir. Ancak bütün bu suçların tek karşılığının kalebendlik olmadığını ve başka tarihlerde başkaca suçların da kalebendlikle cezalandırıldığını göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Aynı şekilde kimi zaman benzer mahiyetteki suçlara başka tür cezalar verilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde kale hapsi için üç ayrı ifade kullanıldığı; bunlardan "kalebende haps cezasının" mahkûmun kale içerisinde serbestçe dolaşmasına izin verilen ve daha hafif suçlar için uygulandığı, "kalebende muhkem hapsin" daha ağır suçlar için uygulanan ve mahkûmların ağır şartlarda zindan veya hücrelerde tutulduğu, "kalebende katle bedel hapsin" ise mahkûma idam cezası verilmeyip hayatının bağışlanması veya işlediği suçun topluma veya devlete verdiği zararın büyük olması durumunda verildiği yönünde tespit mevcuttur.[76]

Defterde kalebendlik cezaları içerisinde "muhkem haps" ifadesi geçen kayıtlara rastlanmıştır. Bunlardan ilkinde, Lefkoşa sakinlerinden el-Hac Mehmed'in kendi hâlinde olmayıp fitne çıkardığı, ahaliyi günbegün ihtilale sürükleyecek harekete cesaret ettiği ve muhassıllık malı olarak tahsil edilecek akçenin tatiline sebep olduğu gerekçesiyle ve çeşitli ilam ve arzuhaller gönderilmesi üzerine tedibi icap etmiştir. Sonuç olarak Hacı Mehmed'in Mağosa'da kalebend edilmesine hükmedilmiş ve Mağosa Kalesi Dizdarı'ndan, mahkûmu kalede "muhkem haps" ve kalebend etme-

---

[73] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/20, 3, Evahir-i Ramazan 1202 (25 Haziran-4 Temmuz 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/22, 5, Evasıt-ı Zilkade 1202 (13-22 Ağustos 1788).

[74] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/19, 9, Evasıt-ı Ramazan 1202 (15-24 Haziran 1788).

[75] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/20, 7, Evahir-i Ramazan 1202 (25 Haziran-4 Temmuz 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/20, 10, Evail-i Şevval 1202 (5-14 Temmuz 1788).

[76] Baytimur, "Kal'abend Tasnifi Muhtevası ve Osmanlı Ceza Hukuku Açısından Önemi", s. 196-199.

si istenmiştir.[77] Bu ifadelerin tesadüfen kullanılmadığı açıktır, zira ceza gerektiren suçun ağırlığına göre, takdir edilen ceza da ağırlaşmış görünmektedir. Belli ki, işlenen cürüm topluma ve devlete zarar vermesi dolayısıyla ciddî bir suç olarak değerlendirilmiş ve ceza da bu husus dikkate alınarak verilmiştir. Bu hükümle bağlantılı olan diğer kayıtlar da aslında mahkûmun "muhkem hapsi" ibaresini içermeyip kalebend edilmesine dair olduğu için bu ifadeyi teyit eder niteliktedir.[78]

Diğer bir kayıtta ise yukarıda ifade edilen "muhkem haps" ve "katle bedel kalebend" terimleri aynı anda geçmektedir. Söz konusu kayıtta, Bekir Beşe bin Ömer'in es-Seyyid Ahmed'i darp edip yaralaması ve Ahmed'in daha sonra vefatından sorumlu tutularak cezalandırılması konu edilmiştir. Buna göre; es-Seyyid Ahmed'in yakınları tarafından, Ebu Bekir Beşe'nin katle bedel kalebendlikle cezalandırılması talep edilmiş ve bu minvalde karar verilerek Mağosa'da kalebend edilmesi hükmü çıkarılmıştır. Hükümlünün firar etmesi ve yeni talep üzerine katle bedel kalebend edilmesi kararı yinelenmiş, Mağosa Kalesi dizdarından, mahkûmun bu amaçla kaleye ulaştırıldıktan sonra, "muhkem haps" ve kalebend edilmesi ve ıtlakından kaçınıp firarına mani olunması istenmiştir.[79] Görüldüğü üzere, katle bedel kalebend edilmesine karar verilen mahkûmun, muhkem hapsi de söz konusudur. Dolayısıyla, bu ceza tabirlerinin kesin çizgiler ve ifadelerle ayrımı yapılamamaktadır. Öyle anlaşılıyor ki; genel olarak kalebendlik, uygulanma şekline göre, hapis veya sürgün cezası niteliği taşıyabiliyordu. Kalebend edilenlerin, kale sınırlarından ayrılmamak koşuluyla kale halkıyla bir araya gelip çeşitli faaliyetlerde bulunabildikleri yönünde ifadeler mevcuttur.[80] Bu durumda da kalebendlikle sürgünün aynı manayı ihtiva ettiği düşüncesi doğmaktadır. Her ne kadar sürgün cezasının bazı özelliklerini taşısa da kalebendlik, daha dar ve sınırlı bir alanda gerçekleşmesi ve mahkûmların bir nevi "tutuk-

---

[77] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/26, 1, Evasıt-ı Zilkade 1203 (3-12 Ağustos 1789).
[78] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/20, 9, Evail-i Şevval 1202 (5-14 Temmuz 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/22, 4, Evasıt-ı Zilkade 1202 (13-22 Ağustos 1788).
[79] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/27, 1, Evasıt-ı Zilkade 1203 (3-12 Ağustos 1789).
[80] İsmail Altınöz, "Hukuk Tarihi Açısından Kalebend Defterleri", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi,* S. 53, s. 4-5.

luluk" hâliyle cezalarını çekmeleri yönüyle sürgün cezasından daha ağır bir ceza olarak değerlendirilmelidir. Yani, kalebendliği daha ağır kılan ve hâliyle sürgünden ayıran, mahkûmun serbest dolaşabilme imkânının boyutudur.[81] Ayrıca kalelere yapılan nefy cezaları ile kalebendlik cezalarını karıştırmamak gerekir. Aralarında mahkûmların kalede tutulma şekillerine ve ne derece hareket serbestliğine sahip olduklarına göre değişen bir fark söz konusudur.

Defterde kalebendlik cezalarında adı geçen kaleler ise hüküm sayısına göre; Kütahya (5), Seddülbahir (4), İnoz (3), Dimetoka (3), Mağosa (3), Ankara (2), Samsun (2), Trabzon (1), Kavala (1) kaleleridir. İstanbul mütemekkinlerinden bir gayrimüslimin, ıslah-ı nefs gerekçesiyle ve vatan-ı aslisine dönmesi ve hüsn-i hal göstermesi şartıyla ıtlak kararını içeren 1 hükümde ise Limni Kalesi'nde kalebend olduğu anlaşılmaktadır.[82] Mağosa Kalesi, muhkem haps ve katle bedel kalebend cezaları için tercih edilmiş olması yönüyle diğerlerinden ayrılmaktadır.

3.2. Nefy Edilmek

Nefy, sürme, sürgün etme manasına gelmektedir.[83] Arapça olan nefy kelimesinin eş anlamlıları cela', iclâ', tağlib olup Türkçe karşılığı sürgündür ve sürgün, bir kişi ya da topluluğun, ceza veya emniyet tedbiri olarak bulunduğu yerden başka bir yere belli bir süreliğine veya ömür boyu olarak gönderilmesini, orada ikamete mecbur edilmesini ifade eder; İslâm hukukunda, yetki organlarının had cezası öngörülmeyen suçlar için kamu yararı gereğince ta'zir cezası olarak sürgüne başvurabileceği kabul edilir.[84]

Osmanlı Devleti'nde sürgün yalnız bir cezalandırma yöntemi olarak uygulanmamış, ilk zamanlarda fethedilen bölgelerin

---

[81] Osman Köksal, "Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hattı-ı Hümayunları", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi,* S. 19, 2006, s. 288.

[82] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/22, 5, Evasıt-ı Zilkade 1202 (13-22 Ağustos 1788).

[83] Devellioğlu, *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 819.

[84] Talip Türcan, "Sürgün", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 38, İstanbul 2010, s. 164-165.

iskânı amacıyla da istifade edilen bir metot olmuştur.[85] İskân politikası gereğince ve halka daha iyi yaşam şartları vaadiyle yapılan, ilaveten gönüllü olarak gidenlere ayrıcalıklar sunan sürgün gönüllü sürgün; askerî, ekonomik, siyasî nedenlerle zoraki yapılan sürgün ise ceza niteliği taşıyan mecburî sürgün olarak kategorize edilmiş ve ayrıca bunlar muvakkat (süreli) ve müebbet (süresiz) sürgün olarak ayrılmıştır.[86]

Nefy veya sürgün, Osmanlı Devleti'nde birçok suçun karşılığı olarak uygulanmış bir cezadır. İlk dönemlerde ahalinin aralarında yaşamasını istemedikleri sabıkalılar, fahişeler ve çeşitli kişilerin uzaklaştırılması mahiyetinde uygulanan bir ceza iken zamanla, politik suçlar karşılığında sıkça verilen bir ceza olmuş, nitelik değiştirmiştir.[87] Gerek yüksek kademeden gerek daha düşük kademeden devlet görevlileri için de sürgün cezası önemli ölçüde tatbik edilmiş, onların birbirleri arasındaki huzursuzluk ve anlaşmazlıklardan doğan sorunlar da sürgünle sonuçlanabilmiştir.[88] Yalancı şahitlik, tehdit, küfür, fuhuş, iftira, hırsızlık, rüşvet, emre itaatsizlik vb. cürümleri sebebiyle birçok kişi sürgün edilmiştir.[89]

Defterde yer alan ve nefy/iclâ gibi tabirlerle ifade edilen sürgün cezalarına ilişkin 20 hükmün, toplam hükümler içerisinde takriben %28,9 oranla kalebendlikten sonra ikinci sırayı aldığı görülür. Hatta **Tablo 2**'de "Ceza veya Ceza Yeri Değişikliği" kategorisinde belirtilen 3 hükmün ve "Müstakil Itlak Hükümleri" altın-

---

[85] Daha fazlası için bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,* C. 15, S. 1-4 (1953), 2015, s. 209-237. Ayrıca bkz: Kemal Daşcıoğlu, "Sürgün (Osmanlılar'da)", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 38, İstanbul 2010, s. 167.

[86] Abdullah Acehan, "Osmanlı Devleti'nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 1, S. 5, 2008, s. 13.

[87] Neşe Erim, "Osmanlı İmparatorluğunda Kalebendlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme", *Osmanlı Araştırmaları IV,* C. 4, S. 4, 1984, s. 81.

[88] Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün,* s. 123-126.

[89] Daşcıoğlu, "Sürgün (Osmanlılar'da)", s. 168. Bunlar ve benzeri türden suçların sürgün ile cezalandırılmasını Manisa özelinde görmek için bkz.: M. Çağatay Uluçay, "Sürgünler: Yeni ve Yakın Çağlarda Manisa'ya ve Manisa'dan Sürülenler", *Belleten,* C. 15, S. 60, 1951, s. 511-531.

daki 6 hükmün sürgün cezasına işaret ettiği göz önünde bulundurulup bunlar da sürgün kategorisine dâhil edildiğinde, bu cezanın ceza hükümleri arasında, kalebendlikten daha çok sayıda olduğu sonucuna ulaşılır.

Nefy hükümleri içerisinde "vatan-ı aslisine gönderilmek/nefy/tard" olarak ifade edilen ceza, cürmü işleyen kişinin aslında suça karıştığı veya hüküm esnasında bulunduğu yerden memleketine gönderilmesi şeklinde tatbik edilen bir cezadır. Dolayısıyla bir tür sürgündür ki bu şekilde ifade bulmuştur. Kayıtlarda bu türden 3 ceza tespit edilmiş olup sürgün kategorisine dâhil edilmiştir. Bu cezayı konu edinen hükümlerin 2'sinde işlenen cürmün, biri müşterek olmak üzere eşkıyalık suçu olduğu görülmüş,[90] diğerinde Maktul Abdullah Paşa'nın emri altında olan ve Adana'da ikamet eden Halil'in bazı işlerin aksamasına sebep olduğu ve yağma suçu işlediği anlaşılmıştır.[91]

Defterde sürgün cezası verilen cürümler genel hatlarıyla; bazı kişilerin nizamı bozmaya ve ahalinin huzurunu kaçırmaya yönelik hareketleri,[92] bazı idarecilerin şiddet tutumuyla boşa niza çıkarması,[93] mahlül olduğu gerekçesiyle bazı malikâne arazileri kendisi ve başkası üzerine kaydettirme,[94] kendi hâlinde olmayıp mukataa işlerine karışmak ve zarar vermek,[95] şehir kethüdalığı iddiasında bulunmak ve tekalif işlerine vs. kalkışmak,[96] *"hilaf-ı şer' ve mugayir-i rıza su-i hali ve ef'al-i şeniası olmak*,[97] kendi hâlinde olmamak, yağma, katl, garet suçları,[98] müfsid olmak, eşkı-

---

[90] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/22, 6, Evasıt-ı Zilkade 1202 (13-22 Ağustos 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/20, 13, Evail-i Şevval 1202 (5-14 Temmuz 1788).
[91] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/20, 8, Evahir-i Ramazan 1202 (25 Haziran-4 Temmuz 1788).
[92] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/17, 1, Evasıt-ı Safer 1203 (11-20 Kasım 1788).
[93] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/17, 3, Evahir-i Safer 1203 (21-29 Kasım 1788).
[94] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/19, 2, Evahir-i Şaban 1202 (27 Mayıs-4 Haziran 1788).
[95] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/20, 11, Evail-i Şevval 1202 (5-14 Temmuz 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/19, 8, Evasıt-ı Ramazan 1202 (15-24 Haziran 1788).
[96] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/21, 1, Evasıt-ı Şevval 1202 (15-24 Temmuz 1788).
[97] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/21, 3, Evasıt-ı Şevval 1202 (15-24 Temmuz 1788).
[98] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/22, 2, Evail-i Zilkade 1202 (3-12 Ağustos 1788).

yalık yapmak,[99] görev ihmalinde bulunup görevi kötüye kullanma ve miriye zarar vermek,[100] muhallefattan ceyb-i miriye girecek hasıla göz dikmek,[101] nüzul emini olmasına rağmen sefer zamanında görevi başında olmamak,[102] borcunu zamanında eda etmemek ve görev yerinde olmayıp İstanbul'da ikamet etmek,[103] tahsil ettiği meblağın muhasebesinden kaçınmak ve söz konusu meblağın eksik olması,[104] fahişelerle bulunmak/fuhuş,[105] darp ve gasp ile ayanlık iddiasında bulunmak[106] suçlarıdır. Itlak hükümleri içerisinde tespit edilen ve sürgünle cezalandırıldığı anlaşılan diğer bazı suçlar ise; Kaptan-ı Derya Hasan Paşa'nın uhdesindeki mukataanın ihtilaline sebep olmak,[107] yine Hasan Paşa'nın konağını basıp mal ve eşyasını ve mukataa mallarını yağma etmek,[108] hilaf-ı rıza harekette bulunmak[109] şeklinde ifade edilebilir.

Sürgünde uzun süre kalmak cezanın niteliğini, ağırlığını hafifletmiş sayılmış olmalı ki bazı sürgün mahalleri bir müddet sonra değiştirilmiştir. Sürgün yerinin değiştirilmesi, sürgün edilmiş kişinin menfilikten (sürgün olmaktan) kurtulmasının, affedilmek veya ölmek/öldürülmek dışındaki bir yolu olarak değerlendirilmiştir.[110] Oysaki bu durum, cezanın devam ettiğine bir işaret sayılmalıdır. Mesela, Saray-ı Hümayun'da sabık başkapı gulamı olan ve su-i hâline binaen Sakız Adası'na sürüldüğü anlaşılan hükümlünün, burada uzun yıllar kaldığı için mahal değişikliği gerekli görülmüş ve Rodos Adası'na nefyine karar verilmiştir, bundan bir seneyi

---

[99] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/22, 3, Evail-i Zilkade 1202 (3-12 Ağustos 1788).
[100] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/22, 9, Evail-i Zilkade 1202 (3-12 Ağustos 1788).
[101] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/23, 1, Evail-i Zilkade 1202 (3-12 Ağustos 1788).
[102] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/23, 2, Evail-i Zilkade 1202 (3-12 Ağustos 1788).
[103] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/24, 1, Evasıt-ı Zilkade 1202 (13-22 Ağustos 1788).
[104] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/24, 4, Evasıt-ı Zilkade 1202 (13-22 Ağustos 1788).
[105] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/25, 5, Evahir-i Zilkade 1202 (23 Ağustos-1 Eylül 1788).
[106] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/26, 3, Zilkade 1202 (24 Temmuz-22 Ağustos 1789).
[107] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/21, 7, Evahir-i Şevval 1202 (25 Temmuz-2 Ağustos 1788).
[108] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/19, 7, Evail-i Ramazan 1202 (5-14 Haziran 1788).
[109] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/22, 1, Evail-i Zilkade 1202 (3-12 Ağustos 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/21, 2, Evasıt-ı Şevval 1202 (15-24 Temmuz 1788).
[110] Acehan, "Osmanlı Devleti'nin Sürgün Politikası", s. 20.

aşkın süre sonra da ıtlakına hükmedilmiştir.[111] Yani sürgün hükümlüsü, uzunca bir müddet daha sürgünde kalmıştır. Elbette yer değişikliklerinin cezanın niteliğini ağırlaştırmak gayesinin aksine, hafifletmek maksadıyla yapılmış olması da ihtimal dâhilindedir. Bu durumda makul olan, yeni nefy mahallinin şartlarını göz önünde bulundurmak ve değerlendirmeyi buna göre yapmaktır. Ayrıca burada genel olarak yer değişikliği kararlarının temelinde emniyet kaygısının bulunduğu belirtilebilir.

Mahal değişikliği kararlarına suçluların firara kalkışması da sebep olmuştur. Öyle ki, Bursa'da sürgünde olan bazı harem ağalarının firara hazırlandıkları ihbar edilince, Edirne'ye gönderilmelerine karar verilmiştir.[112] Dolayısıyla bu mahal değişikliklerinin birer güvenlik tedbiri olduğu anlaşılmaktadır. Benzer şekilde, hükümlülerin derhâl yakalanması ve cezanın hemen tatbiki, suçun gidişatı ve devamlılığı, hatta farklılaşması açısından da önem arz etmektedir. Yani bu gibi olumsuz durumlara engel olmak hükmün hemen yerine getirilmesine de bağlıdır. Mesela; Denizli ve tevabi mukataası uhdesinde olan Kaptan-ı Derya Hasan Paşa'nın konağını basarak mallarını ve eşyasını, mukataa malllarını yağma eden eşkıyadan Serdar oğlu Ali ve oğlu Mehmed'in Mağosa'ya sürülmelerine dair daha önce bir emir çıkarılmıştır. Ancak onların malları, Denizli dışında bir yere naklettiği ve kendilerinin de firar ettiği haberi ve kapı kethüdası ve hacegan-ı Divan-ı Hümayun'dan Mehmed Emin'in takririyle yeni bir emir talebi üzerine, hükümlülerin oldukları mahalde yakalanmaları ve zimmetlerinde olan mal ve eşyanın da alınması, bu suretle iclâları emredilmiştir.[113]

"Suçlunun bir mahalde ikametine karar verilmesi" türündeki ceza da, ceza mahalli olarak belirlenen yerin, suçlunun memleketi veya suçu işlediği mahal dışında bir yer olması hasebiyle, bu başlık altında değerlendirilmiştir. Bu şekilde tespit edilen 2 hüküm vardır. Bunlardan ilkinde; İzmir Kadısı Kebirizade es-Seyyid Abdurrahman Efendi'nin, halktan cerime akçesi adıyla 2'şer 3'er

---

[111] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/20, 4, Evahir-i Ramazan 1202 (25 Haziran-4 Temmuz 1788).

[112] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/20, 5, Evahir-i Ramazan 1202 (25 Haziran-4 Temmuz 1788).

[113] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/19, 7, Evail-i Ramazan 1202 (5-14 Haziran 1788).

kese akçe ve tüccar vb. kişilerden tezkire akçesi adıyla 1'er kuruşlarını aldığı yönündeki suç duyurusu üzerine, kalan müddetin naip tarafından doldurulması suretiyle Tire'de ikametine karar verilmiştir.[114] Kısa süre sonra, kaza halkıyla uyuşmadığından hüsn-i hâlde olmadığı Şeyhülislam tarafından işaret edilmiş ve Gelibolu'ya nefyine hükmedilmiştir.[115] Bu hüküm cezada değişiklik yapılması yanında iki dikkat çekici noktaya daha sahiptir. Bunlardan biri, daha evvel de söylendiği üzere, şeyhülislamın ulema sınıfından suçluların cezalandırılması sürecindeki rolüne işaret etmesidir. Diğeri ise, ikamet veya sürgün türü cezalarda bir serbestlik durumu olduğunu göstermesidir. Yani bu ceza, hapis vb. belli alanla veya kapalı bir ortamla sınırlı ve yalnız hükümlü kişilerle irtibatın sağlanabildiği cezalardan farklılık arz eder. Suçlu ile ceza mahallindeki halk arasında iç içe bir yaşam söz konusudur. Dolayısıyla hükümlü, kendi yaşam alanından, memleketinden uzakta, zorunlu bir ikamet alanında bulunmaktadır ve fakat hayatın olağan akışı dışında değildir. Haliyle ondan, yerli halkla iyi geçinmesi hususunda bir beklenti vardır ve buna uygun davranmadığı takdirde hükmün yeniden değerlendirilmesi gündeme gelmektedir. Bu vesile ile, sürgünde olanların veya bir yerde zorunlu ikamet edenlerin kontrolsüz bırakılmadıkları da anlaşılmaktadır. Sonuç itibarıyla bu yöndeki hükümler, cezaların niteliklerine dair de önemli ipuçları sunmaktadır.

Bir yerde ikamete tabi tutulmak hakkındaki diğer hükmün de yine ulema sınıfından bir suçlu için verilmiş olması dikkat çekicidir. Cezalandırma gerektiren durumun ise, yukarıda belirtilen İzmir Kadısı'nın cezasının/yerinin değiştirilmesini doğuran ve "adem-i imtizac" olarak ifade bulan ahali ile uyuşmazlık olması da önemli bir ayrıntı olarak durmaktadır. Buna göre; Sofya Kadısı Numan Paşazade es-Seyyid Mehmed Said Efendi'nin adem-i imtizac gösterdiği gerekçesiyle halkın mahzarları ve sadrazamın da

---

[114] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/19, 1, Evahir-i Şaban 1202 (27 Mayıs-4 Haziran 1788).

[115] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/22, 8, Evail-i Zilkade 1202 (3-12 Ağustos 1788).

tahriri üzerine Tatarpazarı'nda ikametini Şeyhülisam/müftü işaret etmiş ve sonuç itibarıyla bu yönde hüküm verilmiştir.[116]

Defterdeki 2 hükümde nefy yeri tespit edilemese de diğer hükümlerde adına rastlanan sürgün yerleri; Bozcaada (5), Rodos (3), Mağosa (3), Limni (2), Gelibolu (2), İstanköy (2), Dimetoka (1), Kavala? (1), Karamürsel? (1), Lefkoşa (1) olarak görülmektedir. Sürgün mahallerine bakıldığında genelde adaların tercih edildiği anlaşılmaktadır. Bunun temelinde güvenlik endişesi, daha doğru bir ifadeyle hükümlünün ceza yerinden uzaklaşma/kaçma ihtimalinin bulunması yatmaktadır. Bu sebeple ulaşım imkânları kısıtlı alanların sürgün için seçildiği sonucuna varılmaktadır. Bununla beraber sürgün için kullanılan Mağosa, Dimetoka ve Kavala'nın kalebendlik cezalarına da sahne olduğu görülmektedir. Bu durum, muhkem kalelerin bulunduğu yerlerden, kalebendlik cezalarının tatbiki için de istifade edildiğini göstermektedir.

3.3. Manastırbendlik ve Kulebendlik

Yukarıda da ifade edildiği üzere, Osmanlı Devleti'nde farklı etnik ve dinî gruplar bir arada yaşıyordu. Bu grupların kendi içinde veya diğer gruplarla yaşadığı ve suç teşkil eden adlî meseleler neticesinde, şikâyetler de göz önünde bulundurularak gayrimüslim suçlulardan bazılarına, manastırbend cezası verilmiştir. Manastırbendlik de teoride kalebendlik benzeri bir cezadır. Fakat pratikte, mekânsal bir farklılık söz konusu olduğu ve suçlu, bir manastıra gönderilerek ceza süresi boyunca burada ikamete tabi tutulduğu için farklılık arz eder. Bu yönüyle bir tür sürgün cezası olarak da değerlendirilmektedir.[117] Zorlu coğrafî şartlara sahip manastırların ceza yeri olarak seçilmesi oldukça anlaşılır durmaktadır. Bunun yanında; manastırların tercih edilmesinde, suçlunun nefis terbiyesi ve ıslahı maksadıyla, gayrimüslimler için önemli olan bu mekânlardan istifade etme isteği de muhakkak etkili olmuştur. Bu noktada, cezaya çarptırılanların gayrimüslimler olduğunun yeniden altını çizmek gerekmektedir.

---

[116] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/23, 3, Evail-i Zilkade 1202 (3-12 Ağustos 1788).

[117] Elif Bayraktar Tellan, "Osmanlı Araştırmalarında Yeni Kaynakların Tarihyazımına Katkıları: Manastırbend Örneği", *Tarih Yazımı,* C. 1, S.2, 2019, s. 178-179.

İncelenen defterde manastırbendlik cezasına çarptırılan 2 cürüm tespit edilmiştir. Bunlardan ilki, İstanbul mütemekkini bir zımminin "Tırhala'da kâ'in Kalambaka'da vâki' Varlaam Manastırı"na manastırbend olarak cezalandırılması ile sonuçlanan kendi hâlinde olmayıp vazifesi olmayan işlere kalkışmasıdır.[118] Cezalandırılma sebebi ile ilgili oldukça ilginç bir örnek teşkil eden diğer hükümde ise, İstanbul'da ikamet eden bir zımminin mecnun olduğu gerekçesiyle Aynaroz'da Karakalu Manastırı'na manastırbend olmasına hükmedilmiştir.[119]

Gayrimüslimlere ceza verilirken daha önce de belirtildiği üzere, patriğin sürece dâhil olduğunu yinelemek yerinde olacaktır. Örneğin, yukarıda bahsi geçen hükümde, Aynaroz'da manastırbend cezası verilirken, İstanbul Rum Patriği tarafından mecnun zımminin kulebend olması için arzuhal verildiği, ancak zımminin manastırbend edildiği görülmektedir. Benzer şekilde, metropolidan da cürüm işleyen gayrimüslimlerin cezalandırılması sürecinde aktif görünmektedir. Öyle ki, Varlaam Manastırı'nda manastırbend edilen zımmi için, rikab-ı hümayuna arzuhal gönderen metropolidan cemaati olmuştur.

Manastırbendlik cezasına bir de ıtlak hükümleri içerisinde rastlanmıştır. Yani salıverilmesine hükmedilen gayrimüslimin cezası manastırbendliktir. Buna göre; vazifesi olmayan işlere müdahil olduğu gerekçesiyle daha evvel Aynaroz Adası'nda İviron Manastırı'na manastırbend olarak cezalandırılan rahip hakkında ıslah-ı nefs olduğu gerekçesiyle salıverilme kararı verilmiştir. Burada dikkat çeken husus yine İstanbul ve tevabii Rum Patriği'nin bu hususta arzuhal sunmuş olmasıdır.[120] Manastırbendlik cezasına ilişkin hükümlerde Aynaroz ve Varlaam isminin geçmesi tesadüfî değildir. Yunanistan sınırları içerisinde bulunan Aynaroz, manastırlarıyla ünlü bir yerdir ve manastırbend cezası için kullanılan manastırların büyük çoğunluğu burada bulunmaktadır, aynı şekilde

[118] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/19, 6, Evail-i Ramazan 1202 (5-14 Haziran 1788).
[119] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/21, 8, Evail-i Zilkade 1202 (3-12 Ağustos 1788).
[120] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/21, 9, Evail-i Zilkade 1202 (3-12 Ağustos 1788).

bugün Meteora olarak bilinen bölgede yer alan Varlaam da manastırbendlik için kullanılmış önemli bir manastırdır.[121]

Kulebendlik de cezanın bir kulede çekilmesini ifade eder.[122] Bu türden ceza defterde yalnız 1 kayıtta geçmiştir. Yukarıda da bahsi geçen mecnun zımminin, Rum Patriği tarafından Karakalu Manastırı'nda kulebendlikle cezalandırılması istenmiş, ancak manastırbend olarak cezalandırılmasına hükmedilmiştir.[123] Bu durum sözü edilen manastırda bir kulenin varlığını ve kulebendlik gibi farklı bir cezaya sahne olduğunu göstermekte, ayrıca daha sınırlı bir alanda ceza çekilmesine işaret etmektedir. Söz konusu hüküm haricinde, kulebendlik cezasına rastlanmamış olsa da bu hüküm hem sebebi hem şekil ve niteliği bakımından önemli görüldüğü için burada ayrıca ifade edilmek istenmiştir. Çünkü her ne kadar benzer nitelikte olduğu için tercih edilmiş gibi görünse ve bu tercihin sebebi açıkça belirtilmese de muhtemel ki, manastırbendlik cezası, zımminin durumu göz önünde bulundurularak kulebendlik cezasının daha ağır olduğu ve hükümlünün bunu yerine getiremeyeceği kanaatiyle verilmiştir.

3.4. Cezirebendlik

Burada daha önce birkaç kez de ifade edildiği üzere kalebend, cezirebend, manastırbend vb. türündeki cezaların hemen hemen aynı ceza şeklini ifade ettiği tekrar edilmelidir. Cezirebendlik, bir adanın sınırları içerisinde tutulmayı ya da suçlunun burada serbest dolaşımına izin verilmesini karşılayan bir terimdir.[124] Bir boyutuyla sürgün cezası, bir cezire, kale, manastır

---

[121] Bayraktar Tellan, "Osmanlı Araştırmalarında Yeni Kaynakların Tarihyazımına Katkıları: Manastırbend Örneği", s. 182. Mesela 1877 yılında Aynaroz'da 20 manastır bulunduğu tespit edilmiştir. Abidin Temizer, "Kadınsız Şehir Aynaroz: Tarih, Mekân ve Yaşam", *Studies of The Ottoman Domain (Osmanlı Hakimiyet Sahası Çalışmaları),* C. 2, S. 2, 2012, s. 8-9. Aynaroz hakkında ayrıca bkz.: Hadi Belge, *19. Yüzyıl Osmanlı Taşra İdaresinde Aynaroz Manastırları,* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2018; Meral Metin, *XIX. Y.Y.'da Osmanlı Devleti'nde Aynaroz Adası, Aynaroz Ruhbanları ve Rum İsyanları,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2010.

[122] İşbilir, "Kalebend", s. 5.

[123] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/21, 8, Evail-İ Zilkade 1202 (3-12 Ağustos 1788).

[124] İşbilir, "Kalebend", s. 5.

sınırları içerisinde bulunmak şeklinde de tatbik edilmiş görünmektedir. Bu türden cezalarla ilgili olarak "ikamet etmek/ettirilmek" ifadesinin tercihi de buna işaret etmektedir. Çünkü, her ne kadar belirli bir alanda da olsa hükümlünün, bu sınırlar içerisinde serbestçe hareket etmesine imkân tanınmıştır.

Cezirebendlik defterdeki 1 kayıtta geçmektedir. Buna göre; Atina Voyvodası Mustafa ile ilgili verilen Evasıt-ı Muharrem 1203/ 12-21 Ekim 1788 tarihli ilk hükümde Bozcaada'da cezirebend olarak cezalandırılması şeklindedir.[125] Ancak, yaklaşık bir ay sonra Evahir-i Safer 1203/ 21-29 Kasım 1788 tarihli kayıtta, yakalanarak Bozcaada'ya sürülmesi hükmü bulunmaktadır.[126]

4. Af ve Itlaka Dair Hükümler

Itlak; salıverme, koyuverme, tahlis, tahliye-i sebil gibi anlamlara gelmektedir.[127] Defterde yer alan 69 adet hükümden 13'ü müstakil olarak ıtlak kararı içermektedir, yani sadece ıtlak (ve/veya af) kararına ilişkindir. Bunun haricindeki hükümlerden de 8'ine, daha sonradan verilen ıtlak kararına dair şerh/not düşüldüğü görülmektedir. Bu kararların alınmasında çeşitli arzuhaller ve taleplerin etkili olduğu ifade edilmelidir. Itlak veya af talebini bizzat hükümlü arzuhal ettiği gibi, bazen bir yakını kimi zaman bir idareci de bu talebi iletmiştir. Kalebendlik ve sürgün cezaları anlatılırken belirtildiği üzere şeyhülislam/müftüler de bu sürece dâhil olmuştur. Örneğin; Gelibolu'ya sürülen Mevali-i Devriyeden es-Seyyid Mehmed Esad Efendi ıslah-ı nefs olduğunu arzuhalinde belirtip af ve ıtlak edilmesini Şeyhülislam ve müftü es-Seyyid Mehmed Kamil Efendi işaret etmiştir, sonuçta ıtlaka karar verilmiştir.[128] Bu noktada af ve ıtlakın aynı manayı ifade etmediği ayrımını yapmakta yarar vardır. Nitekim ilgili hükümlerin bazılarında bu ifadeler birlikte kullanılırken bazılarında yalnız cezanın ortadan kalktığına işaret eden ıtlak ibaresi yer almaktadır. Bu ayrım göz önünde bulundurulduğunda, af, aff-ı umumî ve ıtlakın farklı sonuçları olduğu

---

[125] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/16, 1, Evasıt-ı Muharrem 1203 (12-21 Ekim 1788).
[126] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/17, 3, Evahir-i Safer 1203 (21-29 Kasım 1788).
[127] Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî,* s. 126.
[128] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/22, 7, Evahir-i Zilkade 1202 (23 Ağustos-1 Eylül 1788).

belirtilmelidir. Ancak hükümlerde buna dair net bir ifade bulunmamaktadır. Cezanın affında, cezanın bütün sonuçlarıyla beraber kaldırılması ve hükümlünün suç işlemeden evvelki statüsüne kavuşturulması söz konusu olmakla birlikte, suçluya af sonrası eski görev ve mevkisinin iadesi konusunda ihtiyatlı davranıldığı belirtilebilir.[129]

Defterde konuya ilişkin hükümlerde dikkat çeken taraf ise, arzuhal veya takrirlerde yer alan taleplerin bazılarında af ve ıtlak talebinin bir arada olduğuna işaret edilmesi, ancak karar hükmünde bunun farklılaşarak yalnız ıtlaka karar verilmesi veya yalnız af veya ıtlak talebi olmasına rağmen her ikisine de hükmedilmesidir. Af ve ıtlakla ilgili incelenen hükümlerden birinde, yalnız af talebi olmasına rağmen ıtlaka hükmedildiği görülmektedir.[130] Başka bir hükümde suçlu için, "aff-ı umumî" yani, genel af talebi var ki bu hem suçu hem cezayı ve sonuçlarını ortadan kaldıracak bir af anlamı taşımaktadır, ancak yalnız ıtlaka hükmedilmiştir.[131] Suçlunun halk tarafından ıtlakının istenmesi üzerine af ve ıtlak kararıyla sonuçlanan bir hükme de rastlanmıştır.[132] Bir başka hükümlünün memleketine dönmesi şartıyla af ve ıtlakına karar verilmiştir ki bu, 2'si müstakil olmak üzere gayrimüslimlerle ilgili 3 ıtlak kararından biridir.[133] Hem af hem ıtlak talebi olmasına rağmen yalnız ıtlakla sonuçlanan 3 hüküm kaydı tespit edilmiştir.[134]

Hükümlerde cezalar verilirken, muayyen bir süre kaydedilmemiştir. Başka bir ifadeyle herhangi bir cezanın, bu ister cezire, kale, manastır vb. yerlerde tutulmak cezası olsun ister bir yere sürgün edilmek cezası olsun, belirlenmiş bir ceza süresi kayıtlarda yer almamaktadır. Bu noktada suçun veya işleyenin hususî şartları

---

[129] Köksal, "Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hattı-ı Hümayunları", s. 302.
[130] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/20, 11, Evail-i Şevval 1202 (5-14 Temmuz 1788).
[131] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/21, 7, Evahir-i Şevval 1202 (25 Temmuz-2 Ağustos 1788).
[132] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/22, 1, Evail-i Zilkade 1202 (3-12 Ağustos 1788).
[133] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/22, 5, Evasıt-ı Zilkade 1202 (13-22 Ağustos 1788).
[134] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/22, 7, Evahir-i Zilkade 1202 (23 Ağustos-1 Eylül 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/25, 1, Evasıt-ı Zilkade 1202 (13-22 Ağustos 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/25, 2, Evahir-i Zilkade 1202 (23 Ağustos-1 Eylül 1788).

ile hareket edildiğini ifade etmek mümkündür. Yani suçun ve sonuçlarının niteliği veya suçlunun bugünkü tabirle "iyi hali" af veya ıtlak kararını etkileyebilmiştir. Nitekim, ceza hükmü kayda geçerken "ıslah-ı nefs için, ıslah-ı nefs oluncaya dek" vb. ibaresi kullanılmaktadır. Hükümlünün ıslah olup olmadığı ise; gerek şahsî başvurusu ve gerek yakınlarının talebi ile ve ayrıca ceza mahallindeki idarecilerin arzuhalleri/arzları üzerine değerlendirilmiştir. Şayet mahkûmun "nefsin ıslahı" için yeterli süreyi geçirdiğine kanaat edilirse ve iyi hali göz önünde bulundurularak bununla ilgili bir karar yazılmıştır. İncelenen defterde ıslah için yeterli süreyi geçirdiği düşünülen ve bu sebeple sunulan çeşitli arzlar/arzuhaller neticesinde cezası sonlandırılan suçlulara dair 6 hüküm kaydı tespit edilmiştir.[135]

Hüküm tarihi	**Itlak karar tarihi**	**Itlak (ve/veya af) edilen**	**Cezası**	**Gerekçe**
Evasıt-ı Safer 1203[136]	Evasıt-ı Cemaziyelevvel 1203	Alizade Paşa oğulları Mir İsmail ve Mir Mustafa	Sürgün	-
Evasıt-ı Zilkade 1202/ Evail-i Ramazan 1203	Evasıt-ı Zilhicce 1203	Kapı Çukadarı Mehmed Said	Kalebendlik	-
Evahir-i Şaban	Evasıt-ı Cemaziyelahir	İzmir Kadısı Kebirizade es-	Sürgün	-

[135] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/19, 8, Evasıt-ı Ramazan 1202 (15-24 Haziran 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/20, 6, Evahir-i Ramazan 1202 (25 Haziran-4 Temmuz 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/20, 11, Evail-i Şevval 1202 (5-14 Temmuz 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/21, 9, Evail-i Zilkade 1202 (3-12 Ağustos 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/22, 5, Evasıt-ı Zilkade 1202 (13-22 Ağustos 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/22, 7, Evahir-i Zilkade 1202 (23 Ağustos-1 Eylül 1788).

[136] Bu hüküm Mir İsmail ve Mir Mustafa'nın Bozcaada'ya sürgün edilmesi kararını içermekte olup 2 Rebiülevvel 1203 tarihli şerhte Mustafa'nın henüz yakalanmamış olduğu anlaşılmaktadır. *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/17, 1, Evasıt-ı Safer 1203 (11-20 Kasım 1788).

1202 Evail-i Zilkade 1202[137]	1203	Seyyid Abdurrahman Efendi		
Evail-i Ramazan 1202	Evahir-i Cemaziyelevvel 1203	Davud oğlu Mehmed[138]	Kalebendlik	-
	Evasıt-ı Ramazan 1202	Mukataa işlerine karışan İbrahim vd.	Sürgün	Hükümlü İbrahim'in ölümü üzerine ve ıslah-ı nefs
Evahir-i Ramazan 1202	Evail-i Zilhicce 1203	Saray-ı Hümayun'da sabıkan Başkapı Gulamı	Sürgün	-
	Evahir-i Ramazan 1202	Palu Müftüsü	Sürgün	Islah-ı nefs
Evail-i Şevval 1202	Evasıt-ı Zilkade 1203	Keşiş	Kalebendlik	-
	Evail-i Şevval 1202	Mukataa işlerine karışan el-Hac Hasan vd.	Sürgün	Islah-ı nefs
	Evail-i Şevval 1202	Morinice maa Esedabad Kazası Muvakkiti es-Seyyid Mehmed Emin	Sürgün	Fethü'l-İslama nüzul emini tayin edilmesi
	Evahir-i Şevval 1202	Hacegan-ı Divan-ı Hümayun'dan Mehmed	Sürgün	Mukataa işlerinin tatiline

[137] Hüsn-i hali olmadığı gerekçesiyle bu tarihteki hükümle ceza yeri değişmiştir.
[138] Mustafa Alemdar ve Davud oğlu Mehmed eşkıyalık sebebiyle kalebend edilmişler, ancak daha sonra yalnız Mehmed'in ıtlakına karar verilmiştir.

				sebep olmamak ve Erzurum Gümrüğü eminlerine ianet etmek şartıyla
	Evail-i Zilkade 1202	Ağriboz Sancağı'nda bir manastırda rahip	Manastırbendlik	Islah-ı nefs
	Evail-i Zilkade 1202	Denizli Müftüsü es-Seyyid Abdurrahman Efendi	Sürgün	-
	Evasıt-ı Zilkade 1202	İstanbul mütemekkinlerinden gayrimüslim	Kalebendlik	Islah-ı nefs gerekçesiyle vatan-ı aslisine dönmesi ve hüsnü iltizam şartıyla
	Evahir-i Zilkade 1202	Mevali-i Devriyeden es-Seyyid Mehmed	Sürgün	Islah-ı nefs
Evail-i Zilkade 1202	Evasıt-ı Cemaziyelahir 1203	Sofya Kadısı Numan Paşazade es-Seyyid Mehmed Said Efendi	Tatarpazarı'nda ikamet	-
Evasıt-ı Zilkade 1202	Evasıt-ı Zilhicce 1204	Esma Sultan'ın Vekilharcı Osman	Kalebendlik	-
	Evasıt-ı Zilkade 1202	Söğüd sakini İbrahim (Şehir kethüdalığı iddiası)	Kalebendlik	
Evail-i Şevval 1202	Evasıt-ı Zilkade 1202	Tahsilatla görevlendirilen mübaşir Seyyid Ahmed	Kalebendlik	Vakıf malı meblağı (637,5

					kuruş) teslim etmekle
Evail-i Zilkade 1202	Evahir-i Zilkade 1202		Beytülmalcı Mustafa	?	Sürgün	İyal ve evladının talebi
Evahir-i Zilkade 1202	Evail-i Şaban 1203		Kütahya Kazası Tavşanlı Nahiyesi Nefs-i Tavşanlı Kasabası'nda sakin Zeynelabidin (ayanlık iddiası)		Kalebendlik	Bir daha vazifesi olmayan işlere karışmaması şartıyla (kardeşi Osman'ın arzuhali üzerine)

Tablo 2: Itlak Hükümleri[139]

[139] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/17, 1, Evasıt-ı Safer 1203 (11-20 Kasım 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/23, 6, (13-22 Ağustos 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/17, 2, Evail-i Ramazan 1203 (26 Mayıs-4 Haziran 1789); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/19, 1, Evahir-i Şaban 1202 (27 Mayıs-4 Haziran 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/22, 8, Evail-i Zilkade 1202 (3-12 Ağustos 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/19, 4, Evail-i Ramazan 1202 (5-14 Haziran 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/19, 8, Evasıt-ı Ramazan 1202 (15-24 Haziran 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/20, 4, Evahir-i Ramazan 1202 (25 Haziran-4 Temmuz 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/20, 6, Evahir-i Ramazan 1202 (25 Haziran-4 Temmuz 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/20, 10, Evail-i Şevval 1202 (5-14 Temmuz 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/20, 11, Evail-i Şevval 1202 (5-14 Temmuz 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/21, 2, Evasıt-ı Şevval 1202 (15-24 Temmuz 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/21, 7, Evahir-i Şevval 1202 (25 Temmuz-2 Ağustos 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/21, 9, Evail-i Zilkade 1202 (3-12 Ağustos 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/22, 1, Evail-i Zilkade 1202 (3-12 Ağustos 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/22, 5, Evasıt-ı Zilkade 1202 (13-22 Ağustos 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/22, 7, Evahir-i Zilkade 1202 (23 Ağustos-1 Eylül 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/23, 3, Evail-i Zilkade 1202 (3-12 Ağustos 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/23, 5, Evasıt-ı Zilkade 1202 (13-22 Ağustos 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/24, 2, Evasıt-ı Zilkade 1202 (13-22 Ağustos 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/25, 1, Evasıt-ı Zilkade 1202 (13-22 Ağustos 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/22, 9, Evail-i Zilkade 1202 (3-12 Ağustos 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/25, 2, Evahir-i

Yukarıda da ifade edildiği üzere toplam 3 kayıt gayrimüslimlerin salıverilmesine ilişkindir. Bu kayıtlardan birinde, zımmi suçluya verilen Evail-i Şevval 1202/ 5-14 Temmuz 1788 tarihli kalebendlik cezasının, Evasıt-ı Zilkade 1203/ 3-12 Ağustos 1789 tarihli ıtlak kararıyla sonlandırıldığı anlaşılmaktadır. Bu süre zarfı, Temmuz 1788-Ağustos 1789 tarih aralığına tekabül etmektedir ki suçlunun takriben bir yıllık bir ceza süresi olduğunu göstermektedir.[140] Suçluların ıslah-ı nefs olduğuna kanaat edilerek diğer 2 hükümden birinde kalebendlik, diğerinde manastırbendlik cezası kaldırılmıştır.[141] **Tablo 2** incelendiğinde ve yalnız tablodaki tarihler göz önüne alındığında, en uzun süren cezanın Vekilharç Osman Ağa'nın sürgünü olduğu ve iki yıl kadar sürdüğü sonucuna ulaşılır. Bununla birlikte en kısa süren ceza hükmü ise, Beytülmalcı Mustafa'nın sürgün hükmü olmuştur.

Itlakla ilgili dikkat çeken bir husus, suçlunun ceza süresi içerisinde vefatıdır ki bu hadise benzer suçtan cezalandırılmış diğer suçluların ıtlakına vesile olabilmiştir. Örneğin; daha evvel "umur-ı mukataaya tasaddî" etmeleri gerekçesiyle Limni Adası'na sürgün edilmiş dört suçludan el-Hac İbrahim sürgündeyken vefat edince, ıslah-ı nefs olduklarına binaen geriye kalan suçluların ıtlakına karar verilmiştir.[142] Suçluların ne zaman hüküm giydiği, eş zamanlı olarak mı sürgün edildikleri gibi bilgiler kayıtta yer almamaktadır. Fakat anlaşılan, ölüm hadisesi ceza için yeterli sürenin geçtiğine hükmedilmesini sağlamış ve böylelikle suçluların salıverilmesine karar verilmiştir. Yukarıdaki tabloda, bu hükümden bağımsız olarak bazı ıtlak kararlarının da eş zamanlı verilmiş olması dikkat çekmektedir.

Kimi zaman af veya ıtlak hususu, şartlı tahliye niteliğinde gerçekleşmiştir. Burada şart ifadesi ile, suçlunun tahliye veya affı için, kendisine bir vazife verilmesi kast edilmektedir. Defterde, bu durumda 4 hüküm tespit edilmiştir. **Tablo 2**'ye bakıldığında, şart

---

Zilkade 1202 (23 Ağustos-1 Eylül 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/25, 6, Evahir-i Zilkade 1202 (23 Ağustos-1 Eylül 1788).

[140] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/20, 10, Evail-i Şevval 1202 (5-14 Temmuz 1788).

[141] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/22, 5, Evasıt-ı Zilkade 1202 (13-22 Ağustos 1788); *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/21, 9, Evail-i Zilkade 1202 (3-12 Ağustos 1788).

[142] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/19, 8, Evasıt-ı Ramazan 1202 (15-24 Haziran 1788).

niteliğinde sayılabilecek bir husus da, cürme sebebiyet veren durumların ortadan kalkması veya tazmin edilmesidir.[143] Serbest bırakıldıktan sonra iyi hâlde bulunmak şartının aranması da ıtlak hükmünü temellendirmiştir. Nitekim Hacegan-ı Divan-ı Hümayun'dan Mehmed'in Kaptan-ı Derya Hasan Paşa'nın uhdesindeki mukataanın ihtilaline sebep olması suretiyle işlediği cürüm, sürgünle cezalandırılmış ve Mehmed'in ıtlakına bu işlere karışmaması, Erzurum Gümrüğü eminlerine yardım etmesi şartıyla karar verilmiştir.[144] Vatan-ı aslisine dönmesi ve iyi hâlde olması şartıyla İstanbul mütemekkini gayrimüslimin,[145] bir daha vazifesi olmayan işlere karışmaması şartıyla Zeynelabidin'in kalebendlik cezası kaldırılmıştır.[146] Tam bir şartlı ıtlak olarak görülebilecek hüküm ise, Muvakkit es-Seyyid Mehmed Emin'in Feth'ül-İslam'a nüzul emini tayin edilmesi üzerine sürgün cezasının kaldırılması ile ilgilidir.[147]

Tablo 2 incelendiğinde ıtlaka konu olan cezaların hüküm sayısıyla; sürgün (12[148]), kalebendlik (8), manastırbendlik (1) olduğu görülmektedir. Sürgün ve kalebendlik cezaları, 23 Numaralı Kalebend Defteri'nde, cezalandırma hükümlerinde olduğu gibi ıtlak hükümlerinde de en çok karşılaşılan cezalar olmuştur. Bu sonuç, bahsi geçen cezaların tatbik edilebilirliğini ve ayrıca ıslah-ı nefs için uygun bir ceza olarak değerlendirildiği gerekçesiyle daha çok tercih edildiğini düşündürmektedir.

Sonuç

İncelenen 23 Numaralı Kalebend Defteri, 27 Mayıs-4 Haziran 1788, 3-12 Ağustos 1789 tarihleri arasındaki kalebend, sürgün ve manastırbend cezalarına ilişkin hüküm kayıtlarını ve bazı salıverilme kararlarını içermektedir.

---

[143] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/25, 1, Evasıt-ı Zilkade 1202 (13-22 Ağustos 1788).
[144] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/21, 7, Evahir-i Şevval 1202 (25 Temmuz-2 Ağustos 1788).
[145] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/22, 5, Evasıt-ı Zilkade 1202 (13-22 Ağustos 1788).
[146] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/25, 6, Evahir-i Zilkade 1202 (23 Ağustos-1 Eylül 1788).
[147] *BOA, A.DVNSKLB.d.,* 23/21, 2, Evasıt-ı Şevval 1202 (15-24 Temmuz 1788).
[148] Sofya Kadısı Numan Paşazade es-Seyyid Mehmed Said Efendi'nin Tatarpazarı'nda ikameti de bu sayıya dâhildir.

Defterde yer alan cürümlerin daha ziyade "kendi hâlinde olmamak/ vazifesi olmayan işlere karışmak" ifadeleriyle yazılması dikkat çekmektedir. Bununla beraber eşkıyalık başta olmak üzere; bazı idarî işlere müdahil olmak ve görev ihmalinde bulunmak sık rastlanan suçlar olmuştur ve 69 hükümden takriben ¼'inin müşterek suçlara ilişkin olduğu görülmüştür. Yalnız bir kayıtta suça karışanlar arasında kadınlar olsa da, diğer kayıtlarda suçluların erkek olduğu, bunların da birçoğunun reayadan olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte; ilmiye ve seyfiye sınıfından kişilerin de cürüm işledikleri tespit edilmiştir. Hükümlerin takriben ⅘'ü Müslüman suçlulara dairdir.

Defterde yer alan kalebend, sürgün ve manastırbend cezalarının, genel itibarıyla belirli bir suçun karşılığı olmadığı anlaşılmıştır. Benzer nitelikteki suçlar için kalebend cezası veya nefy cezası verilebilmiştir. Bu husus dikkate alındığında, suçun/suçlunun özel şartları ve niteliği değerlendirilerek ceza verildiği sonucuna ulaşılır. Her ne kadar ceza hükmü olarak kalebendlik daha ziyade olsa da, ıtlak kararları da dikkate alındığında sürgün cezasının daha çok bulunduğu ifade edilmelidir. Sürgün cezasının veya bir yerde ikamete tabi tutulmanın nispeten daha kolay bir ceza olduğu, ulema sınıfından olanlar başta olmak üzere, devlet hizmetinde bulunanlar için daha çok tercih edildiği belirtilebilir. Reayadan suçluların çoğunlukla kalebend edildiği, gayrimüslimlerin kalebendlik yanında, az da olsa manastırbend olarak cezalandırıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca en hafif cezanın bir yerde ikamete tabi tutulmak olduğu, bunun en fazla nefye evrildiği, en ağır cezanın da katle bedel kalebend olduğu belirlenmiştir.

Cezalar için belirli bir süre öngörülmemiş, genellikle suçlunun ıslah-ı nefs oluncaya dek cezalandırılmasına hükmedilmiştir. Her ne kadar muayyen bir süresi olmasa da cezaların ömür boyu sürmediği, ıtlak ve af hükümlerinin varlığı ile sabittir. Ceza yerlerinin belirlenmesinde kesin bir kriter bulunmamaktadır, ancak mümkün mertebe suçlular için ulaşım imkânlarının sınırlı olduğu yerlerin ve muhkem alanların tercih edildiği anlaşılmaktadır. Bu anlamda defterde bulunan kayıtlar, kalebend edilenler için daha ziyade Kütahya'nın seçildiğini; sürgün cezasına en çok sahne olan yerin ise Bozcaada olduğunu, Rodos ve Mağosa'nın onu takip ettiğini göstermiştir. Mağosa hem kalebend hem nefy cezaları için

önemli bir yerdir, Mağosa Kalesi'nin muhkem haps ve katle bedel kalebend cezalarında tercih edilmiş olması da muhkem özelliğine işaret etmektedir.

Sonuç olarak; incelenen defterde yer alan hükümler, ta'zir kapsamında olan/değerlendirilen cürümlerin, suç ve suçluların niteliği göz önünde bulundurularak ve takdir yetkisi kullanılarak cezalandırılmasını belgelemektedir. Bu husus, cezaların çeşitli suçlar için uygulanabilirliğini göstermesi bakımından da önemlidir. Genellemeler yapmaya mahal vermemekle birlikte, birçok suçun cezalandırılma prosesine ilişkin hükümlerle 23 Numaralı Kalebend Defteri, Osmanlı Devleti'nde cürüm ve ceza bahsine önemli örnekler sunmakta ve bu yönüyle Osmanlı adlî işleyişine ışık tutmaktadır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Emiri

BOA, AE.SABH.I, 90/6211.

Bab-ı Asafi/ Kalebend Defterleri

BOA, A.DVNSKLB.d., 23.

Hatt-ı Hümayun

BOA, HAT, 15/653; *BOA, HAT,* 13388/55189.

Araştırma ve Telif Eserler

ACEHAN, Abdullah, "Osmanlı Devleti'nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 1, S. 5, 2008, s. 12-29.

ALEMDAROĞLU, Şahin, *20 Numaralı Kalebend Defteri (1780-1782) Değerlendirme ve Metin*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018.

ALTINDAĞ, Ülkü, "Dârüssaâde", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 9, İstanbul 1994, s. 1-3.

ALTINÖZ, İsmail, "Hukuk Tarihi Açısından Kalebend Defterleri", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi,* S. 53, s. 1-12.

AVŞİN GÜNEŞ, Gülcan, "Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslimlere Bakışı ve Klasik Dönem Millet Sistemi", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi,* C. 1, S. 2, 2015, s. 1-30.

BARKAN, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,* C. 15, S. 1-4 (1953), 2015, s. 209-237.

BAŞOĞLU, Tuncay, "Ta'zir", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 40, İstanbul 2011, s. 198-202.

BAYRAKTAR TELLAN, Elif, "Osmanlı Araştırmalarında Yeni Kaynakların Tarihyazımına Katkıları: Manastırbend Örneği", *Tarih Yazımı,* C. 1, S.2, 2019, s. 171-190.

BAYTİMUR, Suha Oğuz, *25 Numaralı Kal'Abend Defteri (1/61-A.Sayfa) (H. 1205 / M. 1790–1791),* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2005.

BAYTİMUR, Suha Oğuz, "Kal'abend Tasnifi Muhtevası ve Osmanlı Ceza Hukuku Açısından Önemi", *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi I Prof. Dr. Yılmaz Kurt Armağanı,* Ed. Hatice Oruç, Muhammed Ceyhan, Akçağ Yayınları, Ankara 2016, s. 184-202.

BAYTİMUR, Suha Oğuz, "Osmanlı Devleti'nde Manastırbend Cezası ve Uygulamaları (1789-1839)", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi,* C. 9, S. 24, Temmuz 2022, s. 419-434.

BELGE, Hadi, *19. Yüzyıl Osmanlı Taşra İdaresinde Aynaroz Manastırları,* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2018.

BOYNUKALIN, Mehmet, "Suç", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 37, İstanbul 2009, s. 453-457.

CANATAR, Mehmet, "Osmanlı Devleti'nde Kavaslar ve Kavas Teşkilatı", *İlmî Araştırmalar Dergisi*, S. 4, s. 67-88.

CANATAR, Mehmet, "Kavas", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 25, Ankara 2022, s. 66-68.

DAŞCIOĞLU, Kemal, *Osmanlı'da Sürgün,* Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007.

DAŞCIOĞLU, Kemal, "Sürgün (Osmanlılar'da)", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 38, İstanbul 2010, s. 167-169.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2007.

ERCAN, Yavuz, "Osmanlı Devleti'nde Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)", *Osmanlı*, C. 4, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 197-207.

ERİM, Neşe, "Osmanlı İmparatorluğunda Kalebendlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme", *Osmanlı Araştırmaları IV,* C. 4, S. 4, 1984, s. 79-88.

EYİCE, Semavi, "Kale", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 24, İstanbul 2001, s. 234-242.

İPŞİRLİ, Mehmet, "Ehl-i Örf", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 10, İstanbul 1994, s. 519-520.

İPŞİRLİ, Mehmet, "Osmanlı Devlet Teşkilatı", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi,* C. I, Devlet ve Toplum, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA, İstanbul 1994, s. 139-277.

İŞBİLİR, Ömer, "Kalebend", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* Ek-2 (Gözden Geçirilmiş 3. Basım), Ankara 2019, s. 5-7.

KOÇ, Mehmet, *Osmanlı Hukukunda Ta'zir Suç ve Cezaları,* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2017.

KOÇ, Ümit, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Çavuşluk Teşkilatı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 2, 2002, s. 395-420.

KÖKSAL, Osman, "Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hattı-ı Hümayunları*", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi,* S. 19, 2006, s. 283-341.

KÖPRÜLÜ, Orhan F., "Çavuş", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 8, İstanbul 1993, s. 236-238.

KÜÇÜK, Cevdet, "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi", *Osmanlı*, C. 4, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 208-216.

METİN, Meral, *XIX. Y.Y.'da Osmanlı Devleti'nde Aynaroz Adası, Aynaroz Ruhbanları ve Rum İsyanları,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2010.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* C. 2, MEB Yayınları, Ankara 1993.

SERTOĞLU, Midhat, *Osmanlı Tarih Lûgatı,* Enderun Kitabevi, İstanbul 1986.

SEZGİN, Hale, *21 Numaralı Kalebend Defterine Göre H.1196-1199/ M.1782-1784 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Suçlar, Suçlular ve Cezalar (Değerlendirme ve Metin),* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2022.

Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî,* Çağrı Yayınları, İstanbul 2006.

TEMİZER, Abidin, "Kadınsız Şehir Aynaroz: Tarih, Mekân ve Yaşam", *Studies of The Ottoman Domain (Osmanlı Hakimiyet Sahası Çalışmaları),* C. 2, S. 2, 2012, s. 1-22.

TÜRCAN, Talip, "Sürgün", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 38, İstanbul 2010, s. 164-166.

ULUÇAY, M. Çağatay, "Sürgünler: Yeni ve Yakın Çağlarda Manisa'ya ve Manisa'dan Sürülenler", *Belleten,* C. 15, S. 60, 1951, s. 507-592.

UZ, Ramazan, *24 Numaralı Kalebend Defterine (H. 1203 – 1205/ M. 1788 – 1790) Göre Osmanlı Devleti'nde Suçlar, Suçlular ve Cezalar (Değerlendirme ve Metin),* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı,* TTK Yayınları, Ankara 1988.

YAŞAR KESKİN, Filiz, "Osmanlı İdarî Sistemi İçerisinde İstanbul Rum Patrikhanesi'ne Bağlı Metropolitlerin Görevleri", *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi,* C. 8, S. 2, 2023, s. 1987-2037.